

Sosiaali- ja terveysministeriö

HALLITUSOHJELMAN

TOIMEENPANOSUUNNITELMA

STM:N HALLINNONALALLE 2016-2019

KUVAILULEHTI

Julkaisija	Päivämäärä
Sosiaali- ja terveysministeriö	12.1.2016
Tekijät	Toimeksiantaja
Mikko Staff Marja-Liisa Parjanne Liisa Heinämäki	Sosiaali- ja terveysministeriö
	HARE-numero ja toimielimen asettamispäivä

Muiston nimi

Hallitusohjelman toimeenpanosuunnitelma STM:n hallinnonalalle 2016–2019

Tiivistelmä

Tässä hallitusohjelman toimeenpanosuunnitelmassa jäsenetään hallituksen strategisten tavoitteiden toimeenpano sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalla vuosina 2016–2019. Suunnitelmaan on koottu hallinnonalan kannalta keskeiset hallituksen toimet: STM:n vastuulla olevien kärkihankkeiden ja reformien toimenpiteet, ne muiden ministeriöiden vastuulla olevien kärkihankkeiden ja reformien toimet joihin STM osallistuu, sekä hallitusohjelman muut toimet.

Toimeenpanosuunnitelma määrittelee STM:n vuotuisten toimintasuunnitelmien keskeiset toimenpiteet vuosina 2016–2019 ja toimii hallinnonalan nelivuotisen tulosohjauskauten ja hallituskauden talousarvioprosessin tukena.

Asiasanat

hallitusohjelma, budjetti, toimintasuunnitelma

Sosiaali- ja terveysministeriön
raportteja ja muistioita 2016:2

Muut tiedot
www.stm.fi

ISSN 2242-0037
ISSN 2242-0037 (verkkojulkaisu)
ISBN URN:ISBN: 978-952-00-3693-5
URN:ISBN: 978-952-00-3693-5
<http://urn.fi/URN:978-952-00-3693-5>

Kokonaissivumäärä	Kieli
37	Suomi

SOSIAALI- JA
TERVEYSMINISTERIÖ

PRESENTATIONSBLAD

Utgivare	Datum
Social- och hälsovårdsministeriet	12.1.2016
Författare	Uppdragsgivare
Mikko Staff Marja-Liisa Parjanne Liisa Heinämäki	Social- och hälsovårdsministeriet
	Projektnummer och datum för tillsättandet av organet

Rapportens titel

Regeringsprogrammets verkställighetsplan för social- och hälsovårdsministeriets förvaltningsområde 2016–2019

Referat

■ I verkställighetsplanen för regeringsprogrammet inom social- och hälsovårdsministeriets förvaltningsområde för åren 2016–2019 knyts de mål som ställts upp i regeringsprogrammet till en helhet som stöder budgetprocessen med hjälp av planen avser man att säkerställa att de riktlinjer som regeringen gett kopplas så smidigt som möjligt också till styrningen av ämbetsverken och institutionerna.

Nyckelord

budget, regeringsprogrammet, strategi

Social- och hälsovårdsministeriets rapporter och promemorior 2016:2

Övriga uppgifter

www.stm.fi/svenska

ISSN-L 2242-0037

ISSN 2242-0037 (online)

ISBN 978-952-00-3693-5

URN:ISBN: 978-952-00-3693-5

<http://urn.fi/URN:978-952-00-3693-5>

Sidoantal

37

Språk

Finska

SOCIAL- OCH
HÄLSOVÅRDSMINISTERIET

1. SUUNNITELMAKAUDEN 2016–2019 STRATEGISET TAVOITTEET	5
2. SOSIAALIMENOJEN KEHITYS.....	6
3. HALLITUSOHJELMAN TOIMEENPANO VUOSINA 2016–2019	8
3.1 Talouspolitiikan linja.....	8
3.2 Strategiset tavoitteet	8
3.2.1 Työllisyys ja kilpailukyky.....	9
3.2.2 Osaaminen ja koulutus	12
3.2.3 Hyvinvointi ja terveys	15
3.2.4 Biotalous ja puhtaat ratkaisut	23
3.2.5 Digitalisaatio, kokeilut ja normien purkaminen.....	25
3.3 Rakennepoliittiset uudistukset.....	28
4. HALLINNONALAN VOIMAVARAT 2016–2019.....	31

1 Suunnitelmakauden 2016–2019 strategiset tavoitteet

Suunnitelmakauden strategiset tavoitteet perustuvat pääministeri Juha Sipilän hallituksen ohjelman tavoitteisiin ja visioon Suomesta vuonna 2025:

Suomi vuonna 2025 on uudistuva, välittävä ja turvallinen maa, jossa jokainen meistä voi kokea olevansa tärkeä. Yhteiskunnassamme vallitsee luottamus.

Suomessa on eettisesti kestävä tasapaino yksilön velvoitteiden ja yhteiskunnan vastuiden välillä. Meillä on vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Monen sukupolven Suomessa jokaisesta pidetään huolta ja autetaan ajoissa.

Ihmisellä on vapaus ja vastuu rakentaa omaa, perheensä ja läheistensä elämää. Luotamme toisiimme. Kunnioitamme toisiamme. Sovimme asioista. Pärjäämme vähemmällä sääntelyllä.

Julkisessa taloudessa tulot ja menot ovat tasapainossa. Emme elä velaksi. Suomessa palkitaan ahkeruudesta, työstä ja toimeliaisuudesta. Kasvava talous perustuu hyvään johtamiseen, vahvaan yrittäjyyteen ja omistajuuteen sekä koko Suomen voimavarojen hyödyntämiseen.

Suomi on avoin ja kansainvälinen, kieliltään ja kulttuuriltaan rikas maa. Suomen kilpailukyky rakentuu korkealle osaamiselle, kestäväälle kehitykselle sekä ennakkoluulottomalle uudistamiselle kokeiluja ja digitalisaatiota hyödyntäen. Suomessa kannustetaan uusiutumiseen, luovuuteen ja uteliaisuuteen. Epäonnistuuakin saa, virheistä opitaan.

Julkinen valta tekee yhdessä suomalaisten kanssa vaikeitakin ratkaisuja tulevan hyvinvoinnin turvaamiseksi. Avoin ja positiivinen asenne toisiimme sekä ympäröivään maailmaan tekee Suomesta ainutlaatuisen hyvän maan.

Sosiaali- ja terveysministeriön toimialueen osalta hallitusohjelman tavoite seuraavalle kymmenelle vuodelle on määritelty strategisessa tavoitteessa hyvinvointi ja terveys:

Suomalaiset voivat paremmin ja kokevat pärjäävänsä erilaisissa elämäntilanteissa. Jokainen ihminen kokee voivansa vaikuttaa, tehdä valintoja ja ottaa vastuuta. Sosiaali- ja terveydenhuollossa painopiste on ennaltaehkäisyssä, hoitoketjut ovat sujuvia, henkilöstö voi hyvin ja tietojärjestelmät toimivat. Uudistuksen myötä yhteisillä varoilla saadaan enemmän terveyttä ja hyvinvointia.

Hallitusohjelman toimeenpanoa tukee myös sosiaali- ja terveystalouden strategia *Sosiaalisesti kestävä Suomi 2020*, jonka tavoitteet ovat: hyvinvointiyhteiskunta on kestäväällä pohjalla sekä taloudellisesti, sosiaalisesti että ekologisesti. Sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden ehtona on korkea työllisyysaste, terveet ja toimintakykyiset kansalaiset, vaikuttavat ja tehokkaat sosiaali- ja terveyspalvelut sekä yleinen luottamus sosiaaliturvan ja palvelujärjestelmän rahoituksen kestävyteen.

Hyvinvointi ja vauraus luodaan työllä ja kaikkien osallisuudella. Taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys kytkeytyvät toisiinsa. Talouden kasvu vahvistaa hyvinvoinnin rahoituspohjaa ja luo hyvinvointiyhteiskunnan toimintaedellytykset. Sosiaaliturva puolestaan tukee talouskasvua ja kilpailukykyä sekä vahvistaa ja vakauttaa yhteiskuntaa. Sosiaalisesti kestävässä yhteiskunnassa kaikilla on oikeus sosiaaliseen hyvinvointiin, osallisuuteen ja parhaaseen mahdolliseen terveyteen. Sosiaalinen kestävyys edellyttää toimivaa sosiaaliturvaa, jonka avulla ihmiset selviytyvät myös elämän riskitilanteissa. Sosiaaliturva vahvistaa osaltaan yhteisöllisyyttä sekä rohkaisee edistämään omaa hyvinvointia ja ottamaan vastuuta itsestä ja lähimmäisistä.

2 Sosiaalimenojen kehitys

Hallituksen tavoitteena on nostaa Suomen talous kestäväen kasvun ja kohenevan työllisyyden uralle sekä turvata julkisten palvelujen ja sosiaaliturvan rahoitus.

Viime vuosien huono talouskehitys on nostanut sosiaalimenojen bruttokansantuoteosuutta huomattavasti. Keskeisin syy tähän on se, että bruttokansantuote on pienentynyt ja samanaikaisesti sosiaalimenot ovat kasvaneet. Työeläkemenot ovat kasvaneet vahvasti, ja talouden taantuma on nostanut myös työttömyysturvan ja muun toimeentuloturvan menoja.

Ikääntyneiden väestöosuus kasvaa Suomessa nopeammin kuin useimmissa muissa EU-maissa. Eliniän pidentyminen on merkittävä yhteiskuntapoliittinen saavutus, etenkin kun suomalaiset ovat lisäksi terveempiä kuin koskaan aikaisemmin. Julkisen talouden kestävyydelle väestön ikärakenteen muutos on kuitenkin suuri ja pysyvä haaste. Väestön ikääntyminen lisää sosiaaliturvan menoja eläkemenojen sekä palvelutarpeen kasvaessa. Keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä sosiaalimenoja kasvattavat eniten vanhustenhoito- ja terveydenhuoltomenot.

Syntyvyys on Suomessa edelleen EU-maiden korkeimpia. Nykyinen syntyvyys ei silti riitä turvaamaan tasapainoista väestökehitystä. Vuoden 2012 väestöennusteen mukaan yli 64-vuotiaiden osuus väestöstä kasvaa 26 prosenttiin vuoteen 2040 mennessä. Suhteessa eniten kasvaa hyvin iäkkäiden määrä. Työikäisen väestön määrä supistuu 2010- ja 2020-luvuilla. Väestön huoltosuhde eli lasten ja eläkeikäisten määrän suhde työikäisten (15–64-vuotiaat) määrään kasvaa tasaisesti tulevana vuosina. Toisaalta tätä kompensoi se, että työurien odotetaan pitenevän.

2010-luvulla nettomaahanmuutto on ollut noin 16 000 henkeä vuodessa. Vuoden 2015 aikana tilanne muuttui. Pelkästään turvapaikanhakijoiden määrä oli yli 30 000 henkeä. Turvapaikanhakijoiden ikä- ja sukupuolijakauma painottui työikäisiin miehiin. Jos poikkeuksellinen tilanne jatkuu pidemmän aikaa, se voi jossain määrin näkyä väestörakenteessa väestön ennakoitua nopeampana kasvuna ja ikärakenteen muutoksena.

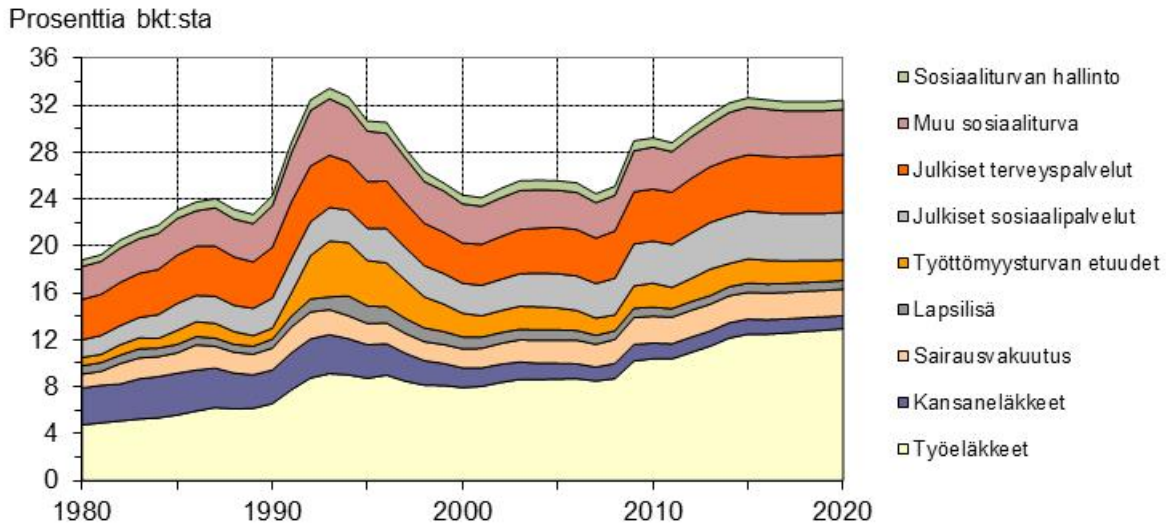
Kun suuret ikäluokat ovat alkaneet siirtyä eläkkeelle 2010-luvun alkupuolella, eläkkeensaajien määrä on kasvanut. Samalla uusien työeläkkeiden taso on aiempaa korkeampi, joten työeläkemenot ovat nousseet nopeasti. 2010-luvun loppupuolella työeläkemenojen odotetaan kasvavan vuosittain reaalisesti 3–4 prosenttia, mikä on vähemmän kuin viime vuosina. 2020-luvun loppupuolelta alkaen eläkemenojen määrä suhteessa bruttokansantuotteeseen todennäköisesti laskee, vaikka eläkeläisten määrä kasvaa.

Huono työmarkkinatilanne ja vuonna 2012 työttömyysturvaan tehdyt korotukset ovat nostaneet työttömyysturvan ja toimeentulotuen menoja huomattavasti. Lähivuosina työttömien määrän ennakoitaan hiukan vähenevän ja ansiosidonnaista turvaa saavien osuuden laskevan, mistä johtuen työttömyysturvamenojen odotetaan laskevan jossain määrin. Lisäksi hallitusohjelman mukaiset työttömyysturvan ja asumistuen leikkaukset vähentävät toteutuessaan toimeentuloturvan menoja. Pitkäaikaistyöttömien määrän kasvu sekä lisääntynyt nuorisotyöttömyys saattavat vaikuttaa perustasoisien työttömyysturvan ja toimeentulotuen menoihin pidemmällä tähtäimellä. Lähivuosien talous- ja työllisyysnäköymät ovat kuitenkin epävarmoja ja niistä riippuvien etuuksien ja sosiaalimenojen kehitystä on vaikea ennakoida tarkasti.

Viime vuosien tiukka taloustilanne on hillinnyt sairauteen ja terveyteen kohdistuvien sosiaalimenojen kasvua. Sosiaali- ja terveydenhuollon työvoiman tarve kasvaa voimakkaasti jo lähivuosina. Henkilöstöä tarvitaan sekä eläkkeelle jäävien tilalle että huolehtimaan kasvavista hoito- ja palvelutarpeista. Terveydenhuollon asiakaskäyntien määrän ennakoitaan kasvavan sekä avohoidossa että sairaalahoitossa väestön ikääntymisen vuoksi. Myös vanhustenhuollon palvelutarve kasvaa, mutta asiakasmäärin suurin nousu on odotettavissa vasta 2020-luvulla. Hoidon ja hoivan tarve ei kasva kuitenkaan samassa suhteessa väestön ikääntymisen kanssa, sillä ikääntyneiden terveyden ja toimintakyvyn kohoaminen siirtää palvelutarvetta nykyistä myöhempään elinvuosiin.

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen pitkän aikavälin tavoitteena on terveyserojen kaventaminen ja kustannusten hallinta. Uudistuksella on merkittävä vaikutus julkisen talouden kestävyysvajeeseen, mutta vaikutukset toteutuvat vasta pidemmällä aikavälillä.

Kuvio 1. Sosiaalimenot/bkt vuosina 1980–2013 ja kehitysarvio vuosille 2014–2020. Menot prosenttia bkt:sta, ilman asiakasmaksuja.

Taulukko 1. Sosiaalimenojen kehitysarvio lähivuosille. Menot nettona asiakasmaksuista.

	2012	2013	2014*	2015*	2016**	2017**	2018**
Sosiaalimenot yhteensä, mrd. € käyvin hinnoin	60,4	63,2	66,1	67,5	69,5	71,9	74,7
Sosiaalimenojen jakauma, %							
Työeläkkeet	36	37	37	37	38	39	39
Kansaneläkkeet	4	4	4	4	4	4	4
Sotilas-, tapaturma- ja liikennevakuutus	2	2	2	2	2	2	2
Sairausvakuutus	8	7	7	7	7	7	7
Työttömyysturva	6	7	8	8	8	7	7
Lapsilisät	3	2	2	2	2	2	2
Kuntien sosiaalipalvelut	14	14	14	13	14	14	14
Kuntien terveyspalvelut	16	15	15	15	15	15	15
Hallinto	3	3	3	3	3	2	2
Muut	9	9	9	9	9	9	9
Sosiaalimenot/BKT, %	30,1	31,2	32,2	32,6	32,4	32,3	32,3

* ennakkoarvio

** ennuste

Suomalainen sosiaaliturva rahoitetaan työnantajilta ja vakuutetuilta kerättävin maksuin, verorahoituksella ja asiakasmaksuilla sekä sosiaaliturvarahastojen tuotoilla. Viime vuosina rahoittajien suhteelliset osuudet kokonaismenoista ovat pysyneet melko vakaina, vaikka käynnissä on eri suuntiin vaikuttavia muutoksia. Työeläkemenojen voimakas kasvu on lisännyt työnantajien ja vakuutettujen rahoitusvastuuta, työttömyysturvan menojen nousu on lisännyt valtion rahoitustarvetta, ja sosiaali- ja terveyspalvelujen menot ovat kasvaneet kunnissa. Vastaavien trendien voidaan olettaa jatkuvan lähivuosina, eikä rahoituksen jakaumaan vastuutahojen välillä ole odotettavissa merkittäviä muutoksia. Asiakkaiden suorien maksujen (asiakasmaksut ja omavastuut) osuus rahoituksesta on suhteellisen pieni, mutta nousee hallituskaudella, jos hallituksen suunnittelemat asiakasmaksujen korotukset ja sairausvakuutuksen leikkaukset toteutuvat suunnitellusti. Työeläkerahastojen ja muiden sosiaaliturvarahastojen tuottojen osuus sosiaalimenojen kokonaisrahoituksesta on pieni. Rahastojen tuotot riippuvat voimakkaasti talouden kehityksestä.

3 Hallitusohjelman toimeenpano vuosina 2016–2019

Sosiaali- ja terveysministeriön toiminnan suunnittelu ja seuranta jäsennetään hallitusohjelman ja hallituksen toimintasuunnitelman linjausten mukaisesti. Hallitusohjelmassa on viisi strategista tavoitetta, joilla on yhteensä 26 kärkihanketta. Ne muodostavat yhdessä rakenteellisten uudistusten, ns. reformien kanssa hallituksen muutosohjelman.

3.1 Talouspolitiikan linja

Hallitusohjelman mukaisesti sosiaaliturvaa ja verotusta yhteen sovitetaan kannustinloukkujen purkamiseksi, vanhusten hoitopalvelut otetaan soveltuvin osin kotitalousvähennyksen piiriin, tupakkaveroa ja jäteveroa korotetaan ja harmaata taloutta torjutaan aktiivisesti. Näistä suoraan ministeriötä koskevat sosiaaliturvan ja verotuksen yhteensovittaminen ja harmaan talouden torjunta.

Julkista taloutta vahvistetaan yhteensä 6 miljardilla eurolla vuoteen 2021 mennessä. Välittömien 4 miljardin euron säästö päätösten lisäksi hallitus on päättänyt 1,5 miljardin euron lisäsäästöistä ja veronkorotuksista, jotka toimeenpannaan, mikäli hallituksen tavoittelema yhteiskuntasopimus ei synny. Näiden sopeutumistoimien yhteisvaikutus yhdessä hallituksen päättämien, työllisyyttä edistävien toimien kanssa nousee noin 6 miljardiin euroon vuoteen 2021 mennessä.

Lisäksi toteutetaan pitkällä tähtäimellä vaikuttavia toimia, jotka vahvistavat julkista taloutta vuositasolla 4 miljardilla eurolla. Tässä keskeiset toimet ovat sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistus sekä kuntien tehtävien ja velvoitteiden vähentäminen, joista ensimmäinen on sosiaali- ja terveysministeriön vastuulla ja jälkimmäisessä ministeriöllä on keskeinen rooli.

3.2 Strategiset tavoitteet

Hallitusohjelman viisi strategista tavoitetta ovat työllisyys ja kilpailukyky, osaaminen ja koulutus, hyvinvointi ja terveys, biotalous ja puhtaat ratkaisut sekä digitalisaatio, kokeilut ja normien purkaminen. STM:n koordinoitavastuulla on strateginen painopistealue Hyvinvointi ja terveys ja sen viisi kärkihanketta. Ministeriö osallistuu myös muiden strategisten tavoitteiden toteutukseen jäljempänä yksilöidysti. Toimeenpanosuunnitelmassa STM:n vastuulla olevat kärkihankkeet on korostettu keltaisella taustalla.

3.2.1 Työllisyys ja kilpailukyky

Kymmenen vuoden tavoite:

Suomessa työn tekeminen ja työn teettäminen on aina kannattavaa. Suomi on kilpailukykyinen maa, jossa yrittäminen, omistaminen ja investoiminen on nykyistä kannattavampaa.

Hallituskauden tavoitteet:

Hyvinvointipalveluiden ja tulonsiirtojen rahoituksen turvaamiseksi on toteutettu työn kannustavuutta, työllistämisen houkuttelevuutta, työvoimahallinnon toimivuutta ja kilpailukykyä parantavat uudistukset.

Uudistukset lisäävät työn tarjontaa, yrittäjyyttä ja elinkeinorakenteen monipuolistumista sekä vahvistavat julkistaloutta yli miljardilla eurolla. Työllisyysaste on nostettu 72 prosenttiin ja työllisten määrä on vahvistunut 110 000 henkilöllä. Investoinnit ylittävät poistot ja työpanoksen määrä on kasvanut. Päämäärien saavuttaminen edellyttää rakenteellisia uudistuksia, joita hallitus edistää lähtökohtaisesti vuoropuhelussa työelämän osapuolten kanssa.

Hallituskauden kärkihankkeet:

Kilpailukyvyn vahvistaminen elinkeinoelämän ja yrittäjyyden edellytyksiä parantamalla	
Elinkeinoelämän kilpailukykyä ja yritystoiminnan edellytyksiä kaikessa päätöksenteossa vahvistetaan. Teollisuuden kustannuksia ei vaalikauden aikana lisätä hallituksen toimesta. Markkinoiden toimintaa, vapaata kilpailua ja pk-yritysten osallistumismahdollisuuksia hankintaprosesseihin edistetään uudistamalla keskeistä lainsäädäntöä ja purkamalla kilpailua estävää toimialakohtaista sääntelyä.	
<ul style="list-style-type: none"> Hallitus perustaa Kasvurahastojen Rahasto II:n sijoituskauden päättyessä Kasvurahastojen Rahasto III:n yhteistyössä työeläkeyhteisöjen kanssa. 	Valmisteluvastuu: TEM Yhteistyössä: STM STM Osastot: VAO Laitokset: Työeläkelaitokset

Työn vastaanottamista estäviä kannustinloukkuja puretaan ja rakenteellista työttömyyttä alennetaan	
Hallitus uudistaa sosiaali- ja työttömyysturvaa tavalla, joka kannustaa työn nopeaan vastaanottamiseen, lyhentää työttömyysjaksoja, alentaa rakenteellista työttömyyttä ja säästää julkisia voimavaroja.	
<ul style="list-style-type: none"> Hallitus valmistelee 15.10.2015 mennessä vuoropuhelussa työelämän osapuolten kanssa työttömyysturvauudistuksen, sisältäen työn vastaanotovelvoitteen tiukentumisen sekä velvoitteen osallistua aktivointitoimenpiteisiin. Ansioturvan lisäpäiviin sovelletaan nykyllä lainsäädännön mukaista aktivointia. Hallitus sitoutuu ansioturvan uudistuksella säästöihin työttömyysturvamenoista. 	Valmisteluvastuu: TEM Yhteistyössä: TEM, VM, STM, työmarkkinajärjestöt Osastot: VAO, HTO Aikataulu: 15.10.2015 mennessä
<ul style="list-style-type: none"> Hallitus luo osallistavan sosiaaliturvamallin, jonka tavoitteena on palkan ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen sekä irtisanotun työntekijän parempi tukeminen heti työttömyyden kohdatessa. Apuna käytetään riippumattoman asiantuntijatyöryhmän arviointeja ja suosituksia. 	Valmisteluvastuu: TEM Yhteistyössä: TEM, VM, STM Osastot: VAO, HTO, TSO Laitokset: TTL, THL Perustulokokeilu ja sosiaaliturvaselvitys sisältyvät Palvelut si -kärkihankkeeseen.

<ul style="list-style-type: none"> Hallitus arvioi kriittisesti kaikkia sellaisia tukijärjestelmiä, jotka ohjaavat työkykyisiä ihmisiä pitkäaikaisiin poissaoloihin työmarkkinoilta. Vuorotteluvapaajärjestelmän ehtoja tiukennetaan muuttamalla se syyperusteiseksi ja/tai muuttamalla työhistoriaehto. Mikäli hallituksen ja työelämän osapuolten toimet työpanoksen lisäämiseksi eivät osoittaudu riittäviksi, vuorotteluvapaajärjestelmästä luovutaan kokonaan. 	Valmisteluvastuu: TEM Yhteistyössä: STM, OKM, Osastot: VAO, HTO Laitokset: Aikataulu: Vuorotteluvapaan tiukennukset 2015 Tukijärjestelmien kriittinen arviointi vuonna 2016 (VM)
--	---

Paikallista sopimista edistetään ja työllistämisen esteitä puretaan

Hallitus kannustaa työelämän osapuolia luomaan paikallisen sopimisen toimintatapoja työpaikoille ja huolehtii paikallisen sopimisen edellytysten vahvistumisesta lainsäädäntöhankkein. Hallitus toteuttaa erityisesti pk-yritysten työllistämishalukkuutta lisääviä uudistuksia uusien työpaikkojen luomiseksi.

<ul style="list-style-type: none"> Tavoitteena on, että yrityksissä kyetään nykyistä laajemmin paikallisesti sopimaan kilpailukyvyn parantamisesta, työllisyyden vahvistamisesta ja työsuhteen ehdoista kuten palkoista, työajoista, työsuhteen purkamisen edellytyksistä, työaikapankin käytöstä, sairauspoissaolojen vähentämisestä sekä työhyvinvointiin vaikuttavista kysymyksistä. Hallitus käynnistää tarvittavat työaikalainsäädännön ja muun työlainsäädännön uudistukset, jotka tukevat paikallisen sopimisen edistämistä, mahdollistavat työnantajille yhdenvertaisen aseman poikkeamistilanteissa sekä vahvistavat henkilöstön asemaa yritysten päätöksenteossa. Hallitus asettaa selvitysmiehen, joka laatii ehdotuksen paikallisen sopimisen kehittämisestä 15.10.2015 mennessä. 	Valmisteluvastuu: TEM Yhteistyössä: STM Osastot: TSO Laitokset: TTL Aikataulu: selvitys/ehdotus 15.10.2015
<ul style="list-style-type: none"> Sopusoinnussa paikallisen sopimisen edistämisen kanssa hallitus toteuttaa työllistämisen kynnyistä madaltavia, yritysten kasvupalukkuutta lisääviä ja työntekijöiden muutokseen sopeutumisen kykyä parantavia uudistuksia. Hallitus pidentää koeaikaa, mahdollistaa alle vuoden määräaikaisen työsuhteen ilman eri perustetta ja joustavoittaa takaisinottovelvoitetta irtisanomistilanteessa sekä kehittää muutosturvaa. 	Valmisteluvastuu: TEM Yhteistyössä: STM Osastot: TSO Laitokset: TTL Toimenpiteet inhimillisen pääoman kasvatamiseksi (kts. kohta Kokeilukulttuuri) tukevat myös tätä kohtaa.
<ul style="list-style-type: none"> Sairauspoissaoloja ja sairausriskin vaikutuksia työnantajalle vähennetään sisällyttämällä viiden viikon ja sitä pidempiin vuosilomiin kuuden päivän omavastuu vuosilomalla sairastumisesta. 	Valmisteluvastuu: TEM Yhteistyössä: STM Osastot: VAO

Työvoimahallinnon uudistaminen työllistymistä tukevaksi	
<p>Hallitus valmistelelee vuoden 2015 loppuun mennessä ratkaisuehdotuksen ja tarvittavat toimenpiteet työvoimapalveluiden kokonaisvaltaiseksi uudistamiseksi. Uudistuksen tavoitteena on työmarkkinoiden kohtaanto-ongelman helpottaminen, passivoivien toimien purkaminen, työvoimahallinnon tulkintojen yhdenmukaistaminen sekä työvoimahallinnon resurssien painottaminen aktivointitoimenpiteisiin.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> Selvitetään työvoimapalveluiden siirto resursseineen vaikeimmin työllistyvien osalta kuntien vastuulle työssäkäyntialueittain, Tanskan mallin mukaisesti. Voimavarat ja työllistämisvastuu yhdistetään, mikä tekee nopean työllistämisen kunnille taloudellisesti houkuttelevaksi. 	<p>Valmisteluvastuu: TEM Yhteistyössä: STM STM Osastot: HTO Aikataulu: Selvitys 2015 vuoden loppuun mennessä, kokeilulaki HE kesäkuussa 2016</p>

Asuntorakentamista lisätään	
<p>Hallitus toimeenpanee laajan ohjelman asuntorakentamisen lisäämiseksi. Ohjelman tavoitteena on vahvistaa talouden kasvua ja työllisyyttä, uudistaa asuntokantaa, vastata asuntojen kysyntään, edistää rakennusalan kilpailua, lisätä asumisen valinnanvapautta sekä vastata asuntotarpeen rakenteen muutokseen.</p>	
<p>Toteutetaan hallituksen asuntopoliittiset linjaukset (HO liite 4).</p> <ul style="list-style-type: none"> Työtä asunnottomuuden vähentämiseksi jatketaan AUNE-työryhmän esitykset huomioiden. Jatketaan työeläkeyhtiöille vuoteen 2019 asti vieraan pääoman käytön sallimista asuntosijoituksissa. 	<p>Valmisteluvastuu: YM Yhteistyössä: STM Laitokset: RAY, TELA, FIVA: työeläkeyhtiöt Osastot: HTO: Aune työryhmän esitykset VAO: Työeläkeyhtiöt Aikataulu: 2016 työeläkeyhtiöt</p>

3.2.2 Osaaminen ja koulutus

Kymmenen vuoden tavoite:

Suomi on maa, jossa tekee mieli oppia koko ajan uutta. Suomalaisten osaamis- ja koulutustaso on noussut, mikä tukee suomalaisen yhteiskunnan uudistumista ja mahdollisuuksien tasa-arvoa. Suomi on koulutuksen, osaamisen ja modernin oppimisen kärkimaa.

Hallituskauden tavoitteet:

- Oppimisympäristöjä on modernisoitu, digitalisaation ja uuden pedagogiikan mahdollisuuksia hyödynnetään oppimisessa.
- Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrä on vähentynyt. Koulutuksen keskeyttäneiden määrä on laskenut.
- Koulutuksen ja työelämän välinen vuorovaikutus on lisääntynyt.
- Tutkimus- ja innovaatiotoiminnan laatu ja vaikuttavuus ovat kääntyneet nousuun.
- Koulutuksen ja tutkimuksen kansainvälisyys on lisääntynyt ja koulutusviennin esitteet on purettu.

Hallituskauden kärkihankkeet:

Uudet oppimisympäristöt ja digitaaliset materiaalit peruskouluille	
Päivitetään perusopetuksen oppimistapoja ja -ympäristöjä kehityksen haasteita vastaaviksi sekä painotetaan tulevaisuuden taitopohjaa. Hankkeen tavoitteena on parantaa oppimistuloksia sekä kaventaa niissä syntyneitä eroja. Panostetaan kouluviihtyvyyteen ja nostetaan lasten ja nuorten henkisen sekä fyysisen hyvinvoinnin tasoa.	
Liikutaan tunti päivässä esimerkiksi laajentamalla Liikkuva koulu -hanketta valtakunnalliseksi.	Valmisteluvastuu: OKM Yhteistyössä: STM, järjestöt STM Osastot: HTO, STO Kytkeytyy HyTe-kärkihankkeeseen.

Toisen asteenammattillisen koulutuksen reformi	
Vahvistetaan ammatillisen koulutuksen yhteiskunnallista merkitystä. Uudistetaan koulutuksen rahoitusta ja rakenteita jatko-opintokelpoisuus säilyttäen. Huolehditaan alueellisesti kattavasta koulutuksesta sekä tiivistetään koulutuksen ja työelämän välistä vuorovaikutusta.	
Lisätään työpaikoilla tapahtuvaa oppimista. Uudistetaan oppisopimuskoulutusta työnantajille aiheutuvaa hallinnollista ja taloudellista taakkaa keventämällä.	Valmisteluvastuu: OKM Yhteistyössä: STM, STM Osastot: TSO

Nopeutetaan siirtymistä työelämään	
Tavoitellaan pidempiä työuria alkupäästä. Tehdään opintopoluista mahdollisimman joustavat koulutusasteiden sisällä ja välillä. Tuetaan nopeaa valmistumista sekä siirtymää työelämään.	
Päivitetään kelpoisuusvaatimuksia julkisella sektorilla	Valmisteluvastuu: VM Yhteistyössä: STM, OKM, kaikki ministeriöt STM Osastot: HSO, STO, HTO, kaikki osastot Laitokset: TTL

Parannetaan taiteen ja kulttuurin saavutettavuutta	
<p>Vahvistetaan lasten ja nuorten luovuutta. Lisätään taiteen perusopetusta ja kulttuuritoimintaa. Tunnistetaan kulttuurin hyvinvointimahdollisuudet aiempaa paremmin. Tuodaan kulttuuri lähemmäs jo-kaista suomalaista edistämällä julkisissa tiloissa ja laitoksissa esillä olevaa taidetta.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> Laajennetaan prosenttitaiteen periaatetta yhteistyössä sosiaali- ja terveydenhuollon kanssa taiteen hyvinvointivaikutusten tukemiseksi. 	<p>Valmisteluvastuu: OKM Yhteistyössä: STM Osastot: TSO , STO</p>

Vahvistetaan korkeakoulujen ja elinkeinoelämän yhteistyötä innovaatioiden kaupallistamiseksi	
<p>Hyödynnetään tieteen ja tutkimuksen resursseja tehokkaammalla tavalla. Vahvistetaan tutkimustulosten vaikuttavuutta ja kaupallistamista. Selkeytetään korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten profiloitumista ja työnjakoa sekä lisätään yhteistyötä. Kootaan osaaminen kansainvälisesti kilpailukykyisiksi keskittymiksi.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> Edellytetään korkeakouluilta ja tutkimuslaitoksilta esitystä työnjaosta sekä tiedekuntien ja tutkimusyksiköiden tiivistyvistä yhteistyöstä. 	<p>Valmisteluvastuu: TEM, OKM Yhteistyössä: STM Osastot: HSO, HTO, STO, TSO Laitokset: THL, TTL, STUK, Fimea Huomioidaan laitosten tulosohjauksessa ja ministeriön hankerahoituksessa. STM osallistuu Korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten yhteistyön syventämisen monivuotisen prosessin (KOTUMO) tiekarttaan ja ohjausryhmään.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Tuetaan rahoituksella alueellisia tai alakohtaisia vahvoja osaamiskeskittymiä. 	<p>Valmisteluvastuu: TEM, OKM Yhteistyössä: STM Laitokset: THL, TTL, STUK Osastot: HSO, HTO, STO, TSO Huomioidaan laitosten tulosohjauksessa ja ministeriön hankerahoituksessa. STM osallistuu terveysalan kansallisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan kasvustrategian (OKM, TEM, STM) ohjausryhmään.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Otetaan tutkimustulosten vaikuttavuuden ja kaupallistamisen kehittäminen huomioon julkisen tutkimus-, kehitys- ja innovaatorahoituksen ohjauksessa sekä tutkimuslaitosten ja korkeakoulujen kannusteissa. 	<p>Valmisteluvastuu: TEM, OKM Yhteistyössä: STM Laitokset: THL, TTL, STUK Osastot: HSO, HTO, STO, TSO Huomioidaan laitosten tulosohjauksessa ja ministeriön hankerahoituksessa. STM osallistuu terveysalan kansallisen tutkimus- ja innovaatiotoiminnan kasvustrategian (OKM, TEM, STM) ohjausryhmään.</p>

Nuorisotakuuta yhteisötakuun suuntaan	
<p>Syvennetään julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin välistä yhteistyötä nuorten tukemisessa. Tuetaan nuorten elämänhallintaa ja työllistämistä vahvistamalla sosiaali- ja terveyspalveluita osana nuorisotakuuta. Kerätään parhaat käytänteet kunnista ja laajennetaan toimivat mallit valtakunnalliseksi.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Kehitetään nuorisotakuusta malli, jossa vastuu tukea tarvitsevasta nuoresta on yhdellä taholla. • Kaikille peruskoulun päättävälle taataan koulutus-, työ- tai kuntoutuspaikka. • Vahvistetaan etsivää nuorisotyötä ja työnetsijätoimintaa sekä nuorten mielen-terveyspalveluita. 	<p>Valmisteluvastuu: OKM, STM, TEM Osastot: HTO, TSO, STO Laitokset: THL, TTL, RAY Osa Nuorisotakuu -kärkihanketta, jossa sosiaali- ja terveydenhuollon nuorten palvelujen toimintaprosessien uudistamiseen nuorisotakuun mukaisesti osoitetaan 4,0 milj. euroa vuosille 2016–2018.</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Kehitetään nuorten palkkatukea ja Sanssi-korttia työntekoon kannustavampaan suuntaan. 	<p>Valmisteluvastuu: OKM, TEM Yhteistyössä: STM Laitokset: RAY Osastot: VAO Osa kärkihanketta</p>

3.2.3 Hyvinvointi ja terveys

Kymmenen vuoden tavoite:

Suomalaiset voivat paremmin ja kokevat pärjäävänsä erilaisissa elämäntilanteissa. Jokainen ihminen kokee voivansa vaikuttaa, tehdä valintoja ja ottaa vastuuta. Sosiaali- ja terveydenhuollossa painopiste on ennaltaehkäisyssä, hoitoketjut ovat sujuvia, henkilöstö voi hyvin ja tietojärjestelmät toimivat. Uudistuksen myötä yhteisillä varoilla saadaan enemmän terveyttä ja hyvinvointia.

Hallituskauden tavoitteet:

- Terveiden edistäminen ja varhainen tuki ovat vahvistuneet poikkihallinnollisesti päätöksenteossa, palveluissa ja työelämässä lainsäädäntömuutoksilla sekä paremmalla toimeenpanolla. Terveys- ja hyvinvointierot ovat kaventuneet.
- Eri-ikäisten ihmisten vastuuta omasta terveydentilasta sekä elämäntavoista on tuettu. Julkinen palvelulupaus on määritelty yhteiskunnan taloudellisen kantokyvyn puitteissa. Ihmisten erilaisissa elämäntilanteisissa toimivia valintoja on mahdollistettu enemmän.
- Lasten ja perheiden hyvinvointi ja omat voimavarat ovat vahvistuneet.
- Ikääntyneiden ihmisten kotiin saatavia palveluja on painotettu. Omaishoitoa on vahvistettu.
- Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus on parantanut peruspalveluja ja tietojärjestelmiä.
- Sosiaaliturvaa on uudistettu osallistavaksi ja työhön kannustavaksi.
- Järjestötyö ja vapaaehtoistoiminta ovat helpottuneet ja yhteisöllisyys lisääntynyt normeja purkamalla.

Hallituskauden kärkihankkeet:

Palvelut asiakaslähtöisiksi	
Painotetaan varhaista tukea, ennaltaehkäisevää työtä ja vaikuttavia asiakaslähtöisiä palveluketjuja yli hallinnonrajojen. Vahvistetaan kokemusasiantuntemuksen käyttöä ja ihmisten osallisuutta. Muutoksen perustana on kumppanuus valtion, kuntien, järjestöjen, yksityisen sektorin, seurakuntien sekä työelämän toimijoiden kesken. Vahvistetaan ihmisoikeuksien toteutumista. Mahdollistetaan ihmisille omien valintojen tekeminen.	
Tavoitteena ovat asiakaslähtöiset, omatoimisuutta tukevat toimintaprosessit sosiaali- ja terveydenhuollossa ja tarkoituksenmukainen sosiaaliturva.	
Toimenpide 1: Uudistetaan sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaprosessit - asiakas keskiöön	
Sosiaali- ja terveydenhuollon toimintaprosessien uudistus käynnistetään. Digitalisaation keinot otetaan käyttöön ja byrokratiaa vähennetään. Asiakkaan omatoimisuutta tuetaan ja tietojen yhteiskäyttö mahdollistetaan. Tarvittavat lainsäädännön muutokset toteutetaan.	
Uudistus tuottaa asiakaslähtöiset, matalan kynnyksen moniammatilliset ja sähköiset palvelut. Palvelut räätälöidään asiakkaiden tarpeiden ja valmiuksien mukaan. Hoito- ja palvelusuunnitelman avulla varmistetaan oikea-aikainen ja koordinoitu hoito/palvelu. Asiakkaiden kokemukset ja palaute otetaan huomioon palveluiden kehittämisessä ja ohjauksessa.	
Toteuttaminen koordinoidaan muutosohjelmalla, joka edellyttää laaja-alaista ja poikkihallinnollista yhteistyötä kansallisen palveluarkkitehtuurin mukaisesti. Kärkihanke toteutetaan koordinoitusti HO:n digitalisaatiota koskevien toimenpiteiden kanssa.	
Alatoimenpiteet	
Valtioneuvosto hyväksyy kärkihankkeen suunnitelman	STM Osastot: STO, VAO Yhteistyössä (ministeriöt): VM Aikataulu: 12/2015

Määritellään julkinen palvelulupaus. Linjataan strategisesti tärkeät julkisen sosiaali- ja terveydenhuollon palvelulupauksen piirissä olevat toiminnot ja palvelulupauksen tarkemmat sisällöt.	STM Osastot: STO, HTO, HSO Yhteistyössä (ministeriöt): VM Laitokset: Kaikki laitokset Aikataulu: Julkinen palvelulupaus tarkentuu hallituksen reformilinjausten (mm. soten budjettikehysmalli, kuntien tehtävien ja velvoitteiden tarkastelu) jälkeen; tavoitteena määrittellä kansallinen palvelulupauksen sisältö ja rakenne vuonna 2018, jonka jälkeen sote-alueiden valmistelussa voidaan hyödyntää samaa rakennetta alueellisten palvelulupauksen tarkentamisessa. Valmistelu käynnistetty 10/2015, painotus hallituskauden loppukaudelle.
Määritellään kokemusasiantuntijuuden ja asiakkaiden osallistumisen toimintamalli	STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): Laitokset: THL, Fimea, Valvira Aikataulu: 2016-2019
Toteutetaan palvelusetelikokeilu.	STM Osastot: STO, HTO, VAO Yhteistyössä (ministeriöt): VM Laitokset: THL, Valvira Aikataulu: 2016-2019
Omahoidon ja sähköisten palveluiden kehittämisen ja käyttöönotto.	STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): VM Laitokset: THL, KELA, Fimea, Valvira Aikataulu: 2015-2019
Toimenpide 2: Arvioidaan asumisperusteisen sosiaaliturvan tarkoituksenmukaista kohdentumista	
Tehdään selvitys asumisperusteisesta sosiaaliturvajärjestelmästä. Osana selvitystä tarkastellaan maahanmuuton kustannuksia ja vaikutuksia sekä ulkomaille maksettavien etuuksien perusteita, niiden kohdentumista ja tarkoituksenmukaisuutta. Hallitus tekee linjaukset Suomen strategisista ja yksityiskohtaisista tavoitteista sosiaaliturvaa koskevalle EU-lainsäädännölle.	
Alatoimenpiteet	
Laaditaan selvitys etuuksien perusteista	STM Osastot: VAO, HTO Aikataulu: 2015-2017
Annetaan hallituksen esitys.	STM Osastot: VAO Aikataulu: 2017
Toimenpide 3: Toteutetaan perustulokokeilu	
Kokeillaan, voidaanko perustulon avulla vähentää tuloköyhyyttä, väliinputoamista, sosiaalietuuksiin ja verotukseen liittyvää byrokratiaa ja kannustaa työntekoon julkistaloudellisesti kestäväällä tavalla.	STM Osastot: VAO, HTO, HSO Yhteistyössä (ministeriöt): VM Laitokset: KELA, THL Aikataulu: 2016 - 2018

Edistetään terveyttä ja hyvinvointia sekä vähennetään eriarvoisuutta	
Edistetään kansanterveyttä, kansalaisten liikkumista, terveellisiä elämäntapoja ja ravintotottumuksia sekä vastuunottoa omasta elämästä.	
Tavoitteena on lisätä terveitä elämäntapoja, kuten liikuntaa, ja vahvistaa mielenterveyttä jokaisen suomalaisen arjessa sekä loiventaa hyvinvointi- ja terveyseroja.	
Toimenpide 1: Muutetaan arkiympäristöjä hyvinvointia ja terveyttä tukevia elämäntapoja mahdollistaviksi	
<p>Arkiympäristöjä ja työpaikkoja muutetaan siten, että kaikki saavat arjessaan nykyistä paremmat mahdollisuudet hyvinvointia ja terveyttä lisääviin, aktiivisiin elämäntapoihin. Eniten tukea tarvitseville etsitään ja kohdennetaan tarvittavia toimia. Ihmiset otetaan mukaan löytämään ratkaisuja. Järjestöt ja verkostot osallistuvat työhön innovoijina, toteuttajina ja juurruttajina.</p> <p>Ministeriöt rakentavat pysyvät tavat tehdä poikkihallinnollista yhteistyötä, jonka avulla hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ja eriarvoisuuden kaventaminen tulevat osaksi jokaisen hallinnonalan toimia ja lainsäädäntöä. Julkishallinto, järjestöt, yritykset, työpaikat ja kansalaiset luovat uusia tapoja toimia yhdessä paikallisesti, alueellisesti ja kansallisesti. Terveellisiin ja sosiaalisiin hyvinvointia luoviin valintoihin kannustavat palvelu- ja investointi-innovaatiot lisääntyvät.</p> <p>Toimijat kokeilevat yhteistyössä uudenlaisia tapoja tehdä asioita ja juurruttavat hyväksi havaittuja käytäntöjä. Kärkihankkeen toimenpiteet arvioidaan, ja vaikuttaviksi havaitut käytännöt otetaan käyttöön ja levitetään.</p>	
Alatoimenpiteet	
Lisätään terveitä elintapoja, kuten liikuntaa, ja ehkäistään kansansairauksia	STM Osastot: HTO, TSO, STO, HSO, VIE Yhteistyössä (ministeriöt): kaikki ministeriöt, järjestöt Laitokset: THL, TTL, RAY Aikataulu: 2015–2018
Edistetään mielenterveyttä ja ehkäistään yksinäisyyttä	STM Osastot: HTO, TSO, HSO, STO, VIE, KVV Yhteistyössä (ministeriöt): kaikki ministeriöt, järjestöt Laitokset: THL, TTL, RAY Aikataulu: 2016–2018
Käynnistetään rakennusterveysohjelma.	STM Osastot: HTO, TSO, VIE Yhteistyössä (ministeriöt): YM, OKM Laitokset: THL, TTL, STUK, Valvira Aikataulu: 2016–2018
Luodaan uusi poikkihallinnollisen yhteistyön malli.	STM Osastot: HTO, kaikki osastot, VIE Yhteistyössä (ministeriöt): kaikki ministeriöt Laitokset: Kaikki laitokset Aikataulu: 2015–2019
Toimeenpannaan kuntoutusjärjestelmän kokonaisuudistus.	Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: TEM, OKM STM Osastot: VAO, STO, HTO Laitokset: TTL, KELA, THL Aikataulu: Täsmentyy myöhemmin
Tehdään selvitys yksinelävien asemasta yhteiskunnassa.	Valmisteluvastuu: STM STM Osastot: STO, VAO Aikataulu: 2016
Tehostetaan päihdekuntoutuksen vaikutavuutta.	Valmisteluvastuu: STM STM Osastot: STO, HTO Laitokset: THL Aikataulu: 2016–2018

Toteutetaan lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma

Uudistuksen lähtökohta on perheiden monimuotoisuus ja lapsen edun edistäminen. Vahvistetaan vanhemmuutta ja matalan kynnyksen palveluita. Palvelut järjestetään lapsi- ja perhelähtöisesti hallintorajat ylittäen. Myös koulua ja varhaiskasvatusta kehitetään tukemaan lapsen hyvinvointia. Turvataan erotilanteissa lapsen etu ja oikeus sekä isään että äitiin.

Tavoitteena ovat nykyistä lapsi- ja perhelähtöisemmät, ennaltaehkäisevät ja vaikuttavat palvelut.

Toimenpide 1: Toteutetaan lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma

Lapsi- ja perhepalveluiden nykyään hajanainen palvelujärjestelmä uudistetaan. Kaikki lasten, nuorten ja perheiden palvelut sovitetaan yhteen integroiduksi palvelujen kokonaisuudeksi. Muutoksella vahvistetaan peruspalveluja ja siirretään painopistettä ehkäiseviin sekä varhaisen tuen ja hoidon palveluihin. Lapsen etu ja vanhemmuuden tuki ovat muutoksessa ensisijaisia. Muutosohjelman tuloksena lapset, nuoret ja perheet kokevat voivansa paremmin ja pystyvänsä vaikuttamaan omaan hyvinvointiinsa ja palveluihinsa.

Kyseessä on laaja, monia hallinnonaloja ja palveluja koskeva muutos, joka edellyttää vahvaa kansallista ohjausta ja muutosvaiheen rahallista panostusta. Lasten, nuorten ja lapsiperheiden näkökulmasta keskeisiä yhteen sovitettavia toimintoja ovat muun muassa sosiaali- ja terveystieteiden palvelut (STM); kasvatusta, opetusta ja kulttuuripalveluita, nuorisotyö (OKM); maahanmuuttaja- ja kotoutumispalveluita, pahoinpitely- ja hyväksikäyttöasiat (SM); nuorten työllisyyteen ja työpaikkojen perheystävällisyyteen liittyvät asiat (TEM), varusmiespalveluun liittyvät asiat (PLM); huoltajuskysymykset ja rikoksiin syyllistyneiden nuorten palvelut (OM) sekä näillä aloilla toimivien järjestöjen ja seurakuntien toiminta.

Uudistuksella voidaan saada aikaan huomattavia kustannussäästöjä ja lisätä palvelujen oikea-aikaisuutta ja vaikuttavuutta. Uudistuksella vähennetään korjaavien palvelujen, kuten huostaanottojen ja laitoshoidon tarvetta. Ilman muutosta ei pystytä vastaamaan merkittäviin terveys- ja hyvinvointihaasteisiin kuten lasten ja nuorten syrjäytymiseen, mielenterveysongelmien vaikeutumiseen, lastensuojelutarpeen kasvuun ja huoltajuskysymysten lisääntymiseen.

Alatoimenpiteet	
Muutosohjelmassa mallinnetaan palvelujen uusi kokonaisuus. Valtakunnallista muutostyötä tuetaan kuntakokeiluilla ja kohdistetuilla käynnistysavustuksilla.	STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): OKM, OM, TEM, MMM, PLM, YM, SM, LVM, UM Laitokset: THL Aikataulu: 2015-2018
Muodostetaan uudistusta ohjaava ja toimeenpaneva koordinaattorirakenne. Vahvistetaan johtamista, henkilöstön osaamista ja monialaista yhteistyötä muutostyön kaikilla tasoilla.	STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): OKM, OM, TEM, MMM, PLM, YM, SM, LVM, UM Laitokset: THL Aikataulu: 2016–2018
Luodaan alueelliset osaamis- ja tukikeskukset erityisen tuen ja avun tarpeessa oleville, vaikeasti oireileville lapsille ja nuorille. Keskuksissa yhdistetään lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdetyö, lastensuojelun erityisosaaminen sekä lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian asiantuntemus.	STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): erityisesti OKM, OM Laitokset: THL Aikataulu: 2016
Mallinnetaan ja otetaan käyttöön lapsi- ja perhevaikutusten arviointi. Kärkihankkeen muutostyötä tuetaan kehittämällä väestölähtöistä budjetointia.	STM Osastot: STO, HTO, HSO Yhteistyössä (ministeriöt): erityisesti OM, lapsiasiavaltuutetun toimisto Laitokset: THL Aikataulu: 2016

<p>Luodaan näyttöön perustuvien tuen ja hoidon menetelmien ”työkalupakit” ammattilaisille. Perustetaan valtakunnallinen vastuutaho, jonka vastuulla on uusien menetelmien näytön arviointi ja levittäminen siten, että menetelmät saadaan laajasti kuntien ja ammattilaisten käyttöön.</p>	<p>STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): erityisesti OKM Laitokset: THL Aikataulu: 2016</p>
<p>Luodaan uusia, vanhemmuutta tukevia matalan kynnyksen palveluja mm. digitaalisia palvelumahdollisuuksia hyödyntäen. Otetaan valtakunnallisesti käyttöön kaikille lapsiperheille suunnattu perhekeskusmalli, joka kokoaa julkisten matalan kynnyksen palvelujen yhteyteen myös järjestöjen, seurakuntien ja vertais-tuen palvelut.</p>	<p>STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): erityisesti OKM Laitokset: THL, RAY Aikataulu: 2016–2017</p>
<p>Uudistetaan tietosuojalainsäädäntö moniammatillisen yhteistyön lisäämiseksi.</p>	<p>Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: OM STM Osastot: STO, HSO, HTO Aikataulu: 2016–2017</p>
<p>Kohdennetaan määrärahoja lapsiperheiden kotipalvelujen saatavuuden turvaamiseksi.</p>	<p>Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: STM Osastot: STO Aikataulu: 2017–2019</p>
<p>Vahvistetaan eropalveluita. Tehdään lapsen huolto- ja tapaamisoikeuslainsäädännön uudistus.</p>	<p>Valmisteluvastuu: OM Yhteistyössä: STM osana kärkihanketta STM Osastot: STO, HTO Laitokset: THL Aikataulu: 2016–2017</p>
<p>Lisätään velvoitteita puuttua kiusaamiseen.</p>	<p>Valmisteluvastuu: STM osana kärkihanketta Yhteistyössä: OKM STM Osastot: HTO, TSO Laitokset: THL Aikataulu: 2015–2018</p>
<p>Viedään käytäntöön perheystävällisten työpaikkojen toimintamalleja</p>	<p>Valmisteluvastuu: STM osana kärkihanketta Yhteistyössä: TEM STM Osastot: TSO, STO Laitokset: TTL Aikataulu: 2015-2018</p>

Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja vahvistetaan kaiken ikäisten omaishoitoa

Varmistetaan vanhuspalvelulain toteutuminen kotihoitoa lisäten. Kehitetään eri asumismuotoja. Omaishoitajan jaksamista tuetaan. Lisätään yhteisöllisyyttä ja sukupolvien välistä yhteyttä.

Tavoitteena on, että iäkkäille sekä omais- ja perhehoitajille nykyistä yhdenvertaisemmat, paremmin koordinoituidet ja kustannuksia alentavat palvelut.

Toimenpide 1: Kotihoito uudistuu

Iäkkäiden palvelujen järjestelmä uudistetaan luomalla integroitu palvelukokonaisuus, joka mallinnetaan ja pilotoidaan. Uudistus toimeenpannaan käytännön työtä ohjaavalla alueellisella ja valtakunnallisella koordinaattorirakenteella. Tuloksena on asiakaslähtöinen, kustannusvaikuttava ja yhteen sovitettu palvelujen kokonaisuus, jossa kotiin annettavat palvelut ovat ensisijaisia.

Uudistuksen toteutuminen varmistetaan poikkihallinnollisella yhteistyöllä mm. YM:n, LVM:n, SM:n, TEM:n ja OKM:n kanssa, vahvalla kansallisella ohjauksella ja tietoon perustuvalla johtamisella. Kattava tietoperusta on nyt käytettävissä.

Alatoimenpiteet	
Valtioneuvosto vahvistaa reformin linjaukset.	STM Osastot: STO Yhteistyössä (ministeriöt): OKM, TEM, YM, OM, SM, LVM, VM, MMM, PLM Laitokset: THL Aikataulu: 12/2015
Luodaan uudistusta toimeenpaneva, käytännön työtä ohjaava alueellinen ja valtakunnallinen ohjaus- ja toimeenpanorakenne.	STM Osastot: STO, HTO, TSO, VAO Yhteistyössä (ministeriöt): OKM, TEM, YM, OM, SM, LVM, VM, MMM, PLM Laitokset: THL, Fimea, Valvira Aikataulu: 2016
Palvelukokonaisuus mallinnetaan.	STM Osastot: STO, HTO, TSO, VAO Yhteistyössä (ministeriöt): OKM, TEM, YM, OM, SM, LVM, VM, MMM, PLM Laitokset: THL, Fimea Aikataulu: 2016
Toteutetaan kuntakokeilut, joissa pilotoidaan palvelukokonaisuuden määrittämiä uusia yksilöllisiä kotihoidon ja yhteisöllisen asumisen konsepteja erilaisten iäkkäiden erilaisiin tarpeisiin (esim. maahanmuuttajat).	STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): OKM, TEM, YM, OM, SM, LVM, VM, MMM, PLM Laitokset: THL Aikataulu: 2016–2017
Toimintamallia arvioidaan prosessin kuluessa ja sen päättyessä.	STM Osastot: STO Yhteistyössä (ministeriöt): Laitokset: THL Aikataulu: 2016–2018

Toimenpide 2: Omais- ja perhehoito uudistavat palvelujen rakennetta ja -valikoimaa

Kärkihankkeessa luodaan uusi omais- ja perhehoidon toimintamalli. Se painottuu hyvinvoinnin tukeen (vrt. työterveyshuolto), valmennukseen ja kuntoutukseen. Omais- ja perhehoitajien hyvinvointia tuetaan toimenpiteillä, jotka lisäävät hoitotyön houkuttelevuutta ja helpottavat omaishoidon ja työssäkäynnin yhteen sovittamista. Tuloksena eri ikäisten omais- ja perhehoidossa olevien asiakkaiden sekä heitä hoitavien elämänlaatu säilyy ja laitos- ja muun ympärivuorokautisen hoidon tarve vähenee.

Toimintamallista käynnistetään kuntakokeilut. Kokeiluissa vaikuttaviksi osoittautuvat toimintatavat juurrutetaan vahvalla ohjauksella alueellisen koordinaatorakenteen (ks. kohta 'Kotihoito uudistuu') avulla poikkihallinnollisessa yhteistyössä.

Alatoimenpiteet	
Valtioneuvosto vahvistaa uudistuksen linjaukset.	STM Osastot: STO Yhteistyössä (ministeriöt): OKM, TEM, YM, OM, SM, LVM, VM, MMM, PLM Aikataulu: 2016
Luodaan omais- ja perhehoidon toimintamalli.	STM Osastot: STO, HTO, TSO, VAO Yhteistyössä (ministeriöt): OKM, TEM, YM, OM, SM, LVM, VM, MMM, PLM Laitokset: THL, Kela, Fimea, Valvira Aikataulu: 2016
Kuntakokeilut toteutetaan.	STM Osastot: STO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): Laitokset: THL Aikataulu: 2016–2017
Toimintamallia arvioidaan prosessin kuluessa ja sen päättyessä.	STM Osastot: STO Yhteistyössä (ministeriöt): Laitokset: THL, Kela Aikataulu: 2016–2018
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään lyhyt- ja pitkäaikaista perhehoitoa. 	Valmisteluvastuu: STM STM Osastot: STO Aikataulu: 2016
<ul style="list-style-type: none"> Uudistetaan veteraanien palveluita vastaamaan heidän palvelutarpeitaan. 	Valmisteluvastuu: STM STM Osastot: STO Aikataulu: HE sotilasvammalain muutos 2017.
<ul style="list-style-type: none"> Omaishoitoon kohdennetaan resursseja. 	Valmisteluvastuu: STM STM Osastot: STO Aikataulu: talousarvio 2016, JTS 2017–2019
<ul style="list-style-type: none"> Vanhuspalvelujen henkilöstömitoituksen tarkistaminen 	Valmisteluvastuu: STM STM Osastot: STO Aikataulu: 4/2016

Osatyökykyisille väyliä työhön	
<p>Selkeytetään sosiaaliturvajärjestelmää osatyökykyisten työllistymistä kannustavaksi ja edistäväksi. Edistetään vammaisten ja osatyökykyisten henkilöiden työllistymismahdollisuuksia avoimille työmarkkinoille. Alentuneen työkyvyn omaavien vaikeasti työllistyvien työttömien aktivoinnissa huomioidaan erilaiset osallistavat toimet.</p>	
<p>Tavoitteena on lisätä merkittävästi osatyökykyisten työssä pysymistä ja työllistymistä avoimille työmarkkinoille.</p>	
<p>Toimenpide 1: Toteutetaan uudistus palvelujärjestelmässä ja työpaikoilla osatyökykyisten työllistymiseksi</p> <p>Kärkihankkeessa toteutetaan valtakunnallinen laaja koulutusinterventio palvelujärjestelmässä toimivien ammattilaisten osaamisen nostamiseksi. Näin saadaan järjestelmän pirstaleinen keinovalikoima tehokkaaseen ja tulokselliseen käyttöön osatyökykyisten työllistymiseksi. Asiakastyön otetta uudistetaan asiakaslähtöiseksi ja ratkaisuihin keskittyväksi. Järjestelmän toimijoiden välisellä yhteistyöllä saadaan aikaan saumattomat palvelut. Avainhenkilöitä muutosprosessissa ovat työkyvykoordinaattorit, jotka toimivat sekä osatyökykyisen että työnantajan tukena. Muutoksen perustana on Osatyökykyiset työssä – ohjelman kokeilujen tuottama tieto ja toimintamallit. Ohjelman tutkimusosion kokoamat uudet toimintatavat levitetään osaksi työpaikkojen ja yhteiskunnan rakenteita. Kärkihankke on kokonaisuus, jonka osat nivoutuvat asiallisesti ja ajallisesti keskenään tavoitteenaan osatyökykyisten työllistymisen ja työssä jatkamisen merkittävä lisääminen.</p>	
Alatoimenpiteet	
Toteutetaan palvelujärjestelmässä toimivien ammattilaisten osaamisen nostaminen valtakunnallisella koulutusinterventiolla, joka koostuu yhteistyöhön työkyvykoordinaattorit ja järjestelmän toimijat. Verkkoportaalit ja työnantajien keinoja rakennetaan rinnalla.	<p>STM Osastot: TSO, HTO, VAO Yhteistyössä (ministeriöt): TEM, OKM Laitokset: TTL, THL, Kuntoutussäätiö Aikataulu: 10/2015–12/2018</p>
Rakennetaan toimintamallit hoitoon ja kuntoutukseen ohjauksesta ja varhaisesta tuesta.	<p>STM Osastot: HTO, TSO, STO, VAO Yhteistyössä (ministeriöt): TEM Laitokset: TTL Aikataulu: 09/2015–12/2018</p>
Tehdään selvitys vammaisten yrittäjyyden mahdollisuuksista ja toteutetaan sen pohjalta jatkotoimet.	<p>STM Osastot: TSO, HTO Yhteistyössä (ministeriöt): TEM Laitokset: TTL Aikataulu: 12/2016–12/2017</p>
Toteutetaan pilotit sosiaalihuollon työelämäosallisuutta tukevien palveluiden kehittämiseksi. Arvioidaan pilotit ja annetaan arvioinnin pohjalta hallituksen esitykset.	<p>STM Osastot: HTO, TSO, STO Aikataulu: 4/2016–12/2018</p>
<p>Toimenpide 2: Poistetaan työkyvyttömyyseläkkeen ja ansiotulon kannustinloukkuja</p>	
Muutetaan työkyvyttömyyseläkkeen ja ansiotulojen yhteensovittamista lineaarisen mallin mukaiseksi. Muutoksella aikaansaadaan työtulon lisäys, joka kasvattaa kokonaistulon määrää. Nykytilan mukaiset kannustinloukut voidaan välttää.	<p>STM Osastot: VAO Aikataulu: 1/2016–12/2018</p>

3.2.4 Biotalous ja puhtaat ratkaisut

Kymmenen vuoden tavoite:

Suomi on bio- ja kiertotalouden sekä cleantechin edelläkävijä. Kestävien ratkaisujen kehittämällä, käyttöönottolla ja viennillä olemme parantaneet vaihtotasetta, lisänneet omavaraisuutta, luoneet uusia työpaikkoja sekä saavuttaneet ilmastotavoitteemme ja Itämeren hyvän ekologisen tilan.

Hallituskauden tavoitteet:

Suomi on saavuttanut 2020-ilmastotavoitteet jo vaalikauden aikana. Fossiilista tuontienergiaa on korvattu puhtaalla ja uusiutuvalla kotimaisella energialla. Uusia työpaikkoja on syntynyt cleantech-yritysten kasvun, kestävän luonnonvarojen käytön lisäämisen, maaseudun monialaisen yrittäjyyden ja tehokkaan kiertotalouden myötä ympäristönsuojelusta tinkimättä. Ruoantuotannon kannattavuus on noussut ja kauppatase parantunut 500 miljoonalla eurolla. Uudistumista hidastavaa hallinnollista taakkaa on kevennetty tuntuvasti.

Hallituskauden kärkihankkeet:

Hiilettömään, puhtaaseen ja uusiutuvaan energiaan kustannustehokkaasti

Päästöttömän, uusiutuvan energian käyttöä lisätään kestävästi niin, että sen osuus 2020-luvulla nousee yli 50 prosenttiin, ja omavaraisuus yli 55 prosenttiin sisältäen mm. turpeen. Tämä perustuu erityisesti bioenergian ja muun päästöttömän uusiutuvan tarjonnan lisäämiseen. Suurimmat mahdollisuudet saavutetaan nestemäisten biopolttoaineiden ja biokaasun tuotannon ja teknologian kasvatamisessa.

- Uusiutuvan energian lisäämisen ja EU:n suuntaviivat täyttävä tuki perustetaan teknologianeutraalisuuteen ja taloudelliseen edullisuusjärjestykseen.
- Huolehditaan biomassan kestävyyskriteerien varmistamisesta sekä reilusta taakanjaosta EU:ssa sekä kansainvälisissä ilmastoneuvotteluissa.
- Luovutaan hiilen käytöstä energiantuotannossa ja puolitetaan tuontiöljyn käyttö kotimaan tarpeisiin 2020-luvun aikana.
- Tuetaan alan teollisuutta ja sen vientiä sekä innovaatio- että viennin rahoituksessa.
- Kannustetaan julkista sektoria hiilineutraaleihin energiaratkaisuihin.
- Sallitaan hevosen lannan käyttö energia- tuotannossa.
- Edistetään uuden teknologian käyttöön ottamista cleantech-sektorin pilottihankkeilla.

Valmisteluvastuu: TEM
Yhteistyössä: STM
STM Osastot: HTO (ympäristöterveyshaittojen arviointi)
Laitokset: THL, TTL
Aikataulu: 2016–2019

Suomalainen ruoantuotanto kannattavaksi, kauppatase nousuun	
Maatalouden kannattavuus on parantunut ja maatalojen maksuvalmiutta on vahvistettu. Hallituskaudelle ei säädetä uusia kustannuksia aiheuttavia velvoitteita. Puhtaiden elintarvikkeidemme kotimaisesta käyttöä ja vientiä edistetään.	
<ul style="list-style-type: none"> Uudistetaan viljelijöiden lomitusjärjestelmä yrittäjälähtöiseksi. 	Vastuuministeriö: MMM STM osastot: STO Maatalousyrittäjien ja turkistuottajien lomituspalvelujen toimeenpanon uudistaminen
<ul style="list-style-type: none"> Lisätään kotimaisen ruoan verkkomarkkinointia ja jatketaan hallituksen lähiruoka- ja luomuohjelmia. 	Vastuuministeriö: MMM STM osastot: HTO (ravitsemissuosituksen toimeenpano)
<ul style="list-style-type: none"> Parannetaan alkuperämerkintöjen näkymistä ja lisätään suomalaisen ruoan käyttöä julkisissa hankinnoissa. 	Vastuuministeriö: MMM STM osastot: HTO (ravitsemissuosituksen toimeenpano)

Luontopoliitikkaa luottamuksella ja reiluin keinoin	
Luonnonsuojelun taso turvataan ja lisätään luonnonsuojelutoimien paikallista hyväksyttävyyttä avoimella yhteistyöllä ja osallistavalla päätöksenteolla. Kansallista ja kansainvälistä virkistys- ja luontomatkailua lisätään. Veteen liittyvien elinkeinojen ja osaamisen avulla (sininen biotalous) lisätään kestävä kasvua.	
Laaditaan metsien ja vesialueiden virkistys- ja matkailukäyttöä koskeva selvitys, joka tähtää hyvinvointivaikutusten ja niihin liittyvän liiketoiminnan kasvuun.	Valmisteluvastuu: YM Yhteistyössä: STM STM Osastot: HTO, STO

3.2.5 Digitalisaatio, kokeilut ja normien purkaminen

Kymmenen vuoden tavoite:

Suomi on ottanut tuottavuusloikan julkisissa palveluissa ja yksityisellä sektorilla tarttumalla digitalisaation mahdollisuuksiin ja purkamalla turhaa sääntelyä ja byrokratiaa. Suomen ketterää uudistumista tuetaan luottamukseen, vuorovaikutukseen ja kokeilujen hyödyntämiseen perustuvalla johtamiskulttuurilla.

Hallituskauden tavoitteet:

Määrätietoisella johtamismallilla on kehitetty käyttäjälähtöiset, tuottavuutta ja tuloksellisuutta nostavat yhden luukun digitaaliset julkiset palvelut. Julkinen päätöksenteko on innovatiivisesti mahdollistanut ja luonut Suomeen suotuisan toimintaympäristön digitaalisille palveluille ja teollisen internetin sovelluksille ja uusille liiketoimintamalleille. Kansalaisten arkea, yritystoimintaa, maataloutta, investointeja, rakentamista, tervettä kilpailua ja vapaaehtoistoimintaa on helpotettu merkittävästi turhaa sääntelyä purkamalla, hallinnollista taakkaa keventämällä ja lupaprosesseja sujuvoittamalla. Johtamista ja toimeenpanoa on rohkeasti uudistettu vahvistamalla tietoon perustuvaa päätöksentekoa ja avoimuutta sekä hyödyntämällä kokeiluja ja kansalaisten osallisuutta tukevia toimintatapoja.

Hallituskauden kärkihankkeet:

Digitalisoidaan julkiset palvelut	
Toimintatavat uudistaen rakennetaan julkiset palvelut käyttäjälähtöisiksi ja ensisijaisesti digitaalisiksi, jotta julkisen talouden kannalta välttämätön tuottavuusloikka onnistuu. Kehittämisessä priorisoidaan palvelut, joissa tuottavuushyöty on suurin. Digitalisaatio on hallituksen strategian läpileikkaava teema.	
<ul style="list-style-type: none"> • Luodaan kaikkia julkisia palveluita koskevat digitoinnin periaatteet. • Hallinnon sisäiset prosessit digitalisoidaan ja entiset prosessit puretaan. • Julkinen hallinto sitoutuu kysymään samaa tietoa kansalaisilta ja yrityksiltä vain kerran. • Vahvistetaan kansalaisten oikeutta valvoa ja päättää itseään koskevien tietojen käytöstä, samalla varmistaen tietojen sujuva siirtyminen viranomaisten välillä. 	Valmisteluvastuu: VNK Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: HSO, HTO, TSO, STO, VAO Laitokset: Kaikki laitokset Sisältää kansallisen tulorekisterin valmistelun.
Valtioneuvostossa vahvistetaan digitalisaation muutosjohtamisen organisointia.	Valmisteluvastuu: VNK Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: HSO, TSO, HTO (Yhden luukun toimintamallin osalta työterveys- ja työturvallisuusasioissa, esteettömyys ja saavutettavuus) Laitokset: kaikki laitokset
Rakennetaan digitaalisen liiketoiminnan kasvuympäristö	
Edesautetaan innovaatio- ja palvelualustojen syntyä sektoreilla, joilla julkishallinnolla on rooli markkinoiden toimivuuden kannalta. Tällaisia sektoreita ovat esimerkiksi liikenne palveluna, terveydenhuolto, oppiminen sekä teollinen internet. Lainsäädäntötoimin edistetään uuden teknologian, digitalisaation ja 25 uusien liiketoimintakonseptien käyttöönottoa. Luodaan avoimella datalla ja tietova-	

rantojen paremmalla hyödyntämisellä edellytyksiä uusille liiketoimintaideoille.	
<ul style="list-style-type: none"> • Perustetaan Esineiden internet -ohjelma, joka koordinoi eri ministeriöiden toimet. • Tavoitellaan 5 prosentin innovatiivisten hankintojen osuutta kaikista julkisista hankinnoista. • Jatketaan tutkimus-, tuotekehitys- ja innovaatorahoituksen kohdentamista edistämään digitaalisten palveluiden kasvua sekä perinteisillä toimialoilla että uusissa kasvuyrityksissä. 	Valmisteluvastuu: LVM Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: HSO, STO Laitokset: kaikki laitokset Terveystieteiden tutkimuskeskus
Sujuvoitetaan säädöksiä	
Säädöspolitiikan ohjausta selkeytetään, tavoitteena sääntelyn nettomääräinen keventäminen ja säädöksille vaihtoehtoisten ohjauskeinojen käytön lisääminen. Tavoitteena on turhan sääntelyn purkaminen ja hallinnollisen taakan keventäminen. EU-säännösten toimeenpanossa pidättäytytään kansallisesta lisäsäätelystä. Suomen EU-vaikuttamisen yhtenä painopisteenä on nykyistä vähäisempi, parempi ja kevyempi sääntely.	
Perustetaan valtioneuvoston yhteyteen lainsäädännön vaikutusarviointielin, jonka tehtävä on varmistaa lainsäädännön vaikutusarviointien laatu.	Valmisteluvastuu: LVM Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: ESY, HSO, HTO, STO, VAO Laitokset: THL
Perataan säädökset, jotka eniten haittaavat kansalaisten arkea, yritystoimintaa, maataloutta, investointeja, rakentamista, tervettä kilpailua ja vapaaehtoistoimintaa.	Valmisteluvastuu: LVM Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: HSO, ESY, HTO, TSO, STO, VAO Laitokset: Laitokset
Välittömästi ryhdytään purkamaan kansalaisia ja yritystoimintaa haittaavia alempiasteisia normeja, määräyksiä ja ohjeita.	Valmisteluvastuu: LVM Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: HSO, HTO, TSO, STO, VAO Laitokset: Lupa- ja valvonta laitokset
Sujuvoitetaan lupa- ja valitusprosessit ja annetaan niitä koskeva palvelulupaus.	Valmisteluvastuu: LVM Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: HSO, STO, VAO Laitokset: Lupa- ja valvonta laitokset Yksityisen sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmä. Määräaika 31.12.2015.
Viranomaisten keskinäisen valitusten määrä minimoidaan esimerkiksi ennakkoneuvottelumenettelyllä.	Valmisteluvastuu: LVM Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: HSO Laitokset: kaikki laitokset
Otetaan käyttöön kokeilukulttuuri	
Kokeiluilla tavoitellaan innovatiivisia ratkaisuja, parannetaan palveluita, edistetään omatoimisuutta ja yrittäjyyttä sekä vahvistetaan alueellista ja paikallista päätöksentekoa ja yhteistyötä. Kokeiluissa hyödynnetään kansalaislähtöisiä toimintatapoja.	

<ul style="list-style-type: none"> • Toteutetaan kokeiluohjelma, joka koostuu erikseen valittavista laajemmista kokeiluista sekä lukuisista pienemmistä kokeiluista. Toteutetaan ohjelman osana inhimillistä pääomaa vahvistavat tiedotus- ja koulutustoimenpiteet, jotka antavat pohjaa kokeilukulttuuritoiminnan käyttöönotolle ja onnistumiselle. • Otetaan käyttöön systemaattinen kokeilutoiminta ja luodaan säädöspohja helpottamaan kokeilujen järjestämistä. • Nopeutetaan kokeiluilla reagointia ja ennakointia yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisuisissa, ja edistetään hallituksen strategisia tavoitteita. 	<p>Valmisteluvastuu: VNK Yhteistyössä: Ministeriöt STM Osastot: HTO, TSO (Yhden luukun toimintamalli työterveys- ja työturvallisuusasioissa, inhimillinen pääoma), HSO Laitokset: TTL Aikataulu: 2015-2018</p>
<p>Parannetaan johtamista ja toimeenpanoa</p>	
<p>Valtioneuvoston ja valtionhallinnon johtamisprosessit sovitetaan yhteen strategisen hallitustyöskentelyn kanssa. Vahvistetaan hallinnonalojen rajat ylittävää, tietoon perustuvaa johtamista ja toimeenpanoa.</p>	
<ul style="list-style-type: none"> • Hallitus kytkee strategisten tavoitteidensa edistymisen seurantaan indikaattorit, joita se seuraa systemaattisesti ja joiden tuottaman tiedon perusteella se tarvittaessa ryhtyy korjaaviin toimenpiteisiin. • Hallitus kehittää yhdessä OECD:n kanssa tavoitteidensa seurannassa käytettäviä mittareita. 	<p>Valmisteluvastuu: VNK Yhteistyössä: ministeriöt STM Osastot: HSO, HTO, STO, VAO, TSO, ESY Laitokset: THL</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Käynnistetään ohjelma julkisen sektorin johtamisen laadun parantamiseksi. 	<p>Valmisteluvastuu: VNK Yhteistyössä: ministeriöt STM Osastot: HSO, HTO, TSO Laitokset: TTL</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Innovatiivisuus ja palvelualttius nostetaan uusiksi virkamieshyveiksi perinteisten rinnalle. 	<p>Valmisteluvastuu: VNK Yhteistyössä: ministeriöt STM Osastot: kaikki osastot Laitokset: kaikki laitokset</p>

3.3 Rakennepoliittiset uudistukset

Reformeihin kuuluvat eläkeuudistus, sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus, kuntien kustannusten karsiminen tehtäviä ja velvoitteita vähentämällä, Tulevaisuuden kunta sekä alue- ja keskushallinnon uudistukset ja rationaalisen lääkehoidon toimeenpano-ohjelman toteuttaminen. STM:n koordinoitavilla ovat sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus sekä rationaalisen lääkehoidon toimeenpano-ohjelman toteuttaminen.

Eläkeuudistus	
<ul style="list-style-type: none"> Hallitus antaa syyskauden alussa 2015 esityksensä eduskunnalle työeläkelainsäädännön uudistamiseksi sitoutuen kolmikantaisena valmistelutyönä tehtyyn sopimukseen. Lakimuutokset tulevat voimaan 1.1.2017. 	Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: VM STM Osastot: VAO Laitokset: KELA, ETK, Aikataulu: voimaan 1.1.2017
Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus	
<p>Sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistamisen tavoitteena on terveyserojen kaventaminen ja kustannusten hallinta. Uudistus toteutetaan palveluiden täydellisellä horisontaalisella ja vertikaalisella integraatiolla sekä vahvistamalla järjestäjien kantokykyä. Tällä on merkittävä vaikutus julkisen talouden kestävyysvajeeseen. Tavoitteena on ihmisen hyvinvoinnin ja terveyden kannalta tärkeä palveluketjujen saumaton kokonaisuus.</p>	
<p>SOTE-ratkaisun eteneminen</p>	
<ul style="list-style-type: none"> Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämistä vastuu siirretään kunnilta ja kuntayhtymiltä kuntaa suuremmille itsehallintoalueille. Tätä varten valmistellaan lait itsehallintoalueista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä sekä itsehallintoalueiden rahoitusta koskeva lainsäädäntö. 	Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: VM, OM STM:n osastot: STO, HTO, HSO, VAO Laitokset: THL, Valvira, Fimea Aikataulu: HE-luonnos lausunnolle 4/2016 HE eduskuntaan 10/2016 Itsehallintoalueet muodostetaan 1/2018 Sote-järjestämistä vastuu itsehallintoalueille 1/2019

<ul style="list-style-type: none"> • Selvitetään valinnanvapaus-mallin yksityiskohdat ja EU:n potilasliikkuvuusdirektiivin implementoimiseksi tarvittavat lakimuutokset. Mikäli selvitykset edellyttävät lakimuutoksia, ne toteutetaan vaalikauden loppuun mennessä. 	Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: VM, SM, OM STM Osastot: STO, HTO Laitokset: THL, TTL, Kela
<ul style="list-style-type: none"> • Rahoitusvaihtoehtoina selvitetään rahoituksen vaihtoehdot kuntien ja/tai valtion rahoitusmallit ottaen huomioon perustuslain reunaehdot. Toisessa vaiheessa siirrytään yksikanavaiseen rahoitusmalliin huomioiden työterveyshuollon asema. 	Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: VM STM Osastot: STO, HTO, VAO Laitokset: THL, TTL, Kela
<ul style="list-style-type: none"> • Sosiaali- ja terveydenhuollon tietojärjestelmät yhtenäistetään järjestämissäntuussa olevilla alueilla ja kokonaisarkkitehtuuria kehitetään ja sen toteutumista valvotaan kansallisella tasolla, kansallisen palveluväylän yhteentoimivuuden varmistamiseksi. 	Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: VM STM Osastot: STO, HSO, HTO Laitokset: Kela, kaikki laitokset
<ul style="list-style-type: none"> • Hallitus toteuttaa rationaalisen lääkehoidon toimeenpano-ohjelman, jonka tarkoituksena on parantaa potilaan kokonaisvaltaisen hoidon toteutumista, parantaa ihmisten toimintakykyä sekä luoda edellytykset kustannustehokkaalle lääkehoidolle niin potilaan kuin yhteiskunnan näkökulmasta. 	Valmisteluvastuu: STM Yhteistyössä: TEM, OKM STM Osastot: STO, VAO, HTO, PALKO Laitokset: Fimea, THL, KELA, Valvira Aikataulu: 2015–2018
<h3>Kuntien kustannusten karsiminen</h3>	
Hallitus vähentää kuntien kustannuksia 1 miljardilla eurolla (liite 3) karsimalla lakisääteisiä tehtäviä sekä niiden toteuttamista ohjaavia velvoitteita ainakin seuraavilla periaatteilla:	
<ul style="list-style-type: none"> • Uudistamalla sääntelypolitiikan periaatteet vuoden 2015 aikana. Palveluprosessiin ja resursseihin kohdistuvien velvoitteiden sääntelyn ja valvonnan sijasta siirrytään ohjaamaan ja valvomaan palvelutoiminnan tuloksia (esim. asiakkaiden vointia ja tyytyväisyyttä). 	Valmisteluvastuu: VM Yhteistyössä: STM, OKM, SM STM Osastot: ESY, HTO, HSO, STO, VAO Laitokset: kaikki laitokset
<ul style="list-style-type: none"> • Joustavoittamalla kelpoisuusehtoja mm. tosiasialliseen osaamiseen ja soveltuvuuteen perustuen. 	Valmisteluvastuu: VM Yhteistyössä: STM, OKM, SM STM Osastot: STO, HTO, HSO Laitokset: THL

<ul style="list-style-type: none"> Joustavoittamalla toimintatapoja ohjaavia normeja mm. tarkastelemalla lait, asetukset ja erilaiset suositukset; purkamalla asumisen ja palveluiden välinen kytkentä; poistamalla tilojen moninaiskäytön normi-esteet; yhdistämällä kuntien erillislainsäädännössä määrätyt raportit, suunnitelmat ja ohjelmat valtuustokausittaiseksi ohjelmaksi; vähentämällä valvonta- ja tarkastusvelvollisuuksia; lisäämällä ilmoitusmenettelyn piiriin kuuluvia asioita; käymällä läpi erillislainsäädännön alaiset kuljetukset. 	Valmisteluvastuu: VM Yhteistyössä: STM, OKM, SM STM Osastot: HTO, ESY, HSO, STO, VAO
<ul style="list-style-type: none"> Luomalla edellytyksiä ottaa käyttöön olennaisesti tuloksekkaammat ja joustavammat toimintokohtaiset sekä hallinnolliset sektorirajat ylittävät palveluprosessit. 	Valmisteluvastuu: VM Yhteistyössä: STM, OKM, SM STM Osastot: STO, HTO Laitokset: TTL
Aluehallinnon uudistus	
<ul style="list-style-type: none"> Valtion aluehallinnon ja maakuntahallinnon yhteensovitukselta tehdään erikseen päätös, jolla yksinkertaistetaan julkisen aluehallinnon järjestämistä (valtio, alueet ja kunnat). Ensisijaisena ratkaisuna on toimintojen keskittäminen tehtäviltään ja toimivallaltaan selkeille itsehallintoalueille. 	Valmisteluvastuu: VM Yhteistyössä: STM, OKM, SM, YM, OM, MMM STM Osastot: HSO, STO, HTO, TSO Laitokset: AVI, Valvira Aikataulu: kytkeytyy SOTE -uudistukseen
Keskushallinnon uudistus	
<ul style="list-style-type: none"> Keskushallinnon virastorakenteen uudistusta jatketaan välittömästi tukeutuen Kehu- ja Virsu-hankkeissa omaksuttuihin kehittämisperiaatteisiin. 	Valmisteluvastuu: VM Yhteistyössä: STM, kaikki ministeriöt STM Osastot: HSO, kaikki osastot Laitokset: kaikki laitokset

4 Hallinnonalan voimavarat 2016 – 2019

Suomen bruttokansantuote on supistunut usean vuoden ajan, työttömyys kasvaa ja työttömyysjaksot pitenevät. Lisäksi väestön ikääntyminen heikentää talouden kasvun edellytyksiä sekä kasvattaa julkisia menoja. Julkisen talouden velka on kasvanut nopeasti, ja se ylittää 60 prosenttia suhteessa BKT:seen vuonna 2015.

Hallitusohjelman mukaan julkisen talouden tasapainottaminen käynnistetään välittömästi. Velkaantuminen suhteessa bruttokansantuotteeseen taitetaan vaalikauden loppuun mennessä, eikä lisävelkaa oteta enää vuoden 2021 jälkeen. Kokonaisveroaste ei nouse.

Hallitus on sitoutunut julkisen talouden 10 mrd. euron kestävyysvajeen kattamiseen tarvittavien säästöjä ja rakenteellisia uudistuksia koskevien päätösten tekemiseen hallituskauden aikana.

Hallitusohjelmassa on sovittu julkista taloutta välittömästi vahvistavasta sopeutusohjelmasta. Julkisia menoja vähentävien toimien lisäksi toteutetaan määrärahojen uudelleenkohdennuksia. Hallitusohjelman tavoitteena on näillä toimin nettomääräisesti vahvistaa julkista taloutta vuoden 2019 tasossa n. 4 mrd. eurolla. Jos kilpailukykyä parantavilla toimenpiteillä ei saavuteta tuloksia, on hallitus varautunut toimeenpanemaan n. 4 mrd. euron sopeutus päätösten lisäksi n. 1,5 mrd. euron menosäästöt ja veronkorotukset. Ehdollisia toimia ei ole otettu huomioon julkisen talouden suunnitelmassa. Kuntien kustannuksia pyritään vähentämään 1 mrd. eurolla karsimalla lakisääteisiä tehtäviä sekä niiden toteuttamista ohjaavia velvoitteita. Sosiaali- ja terveystalouden uudistamisella tavoitellaan 3 mrd. euron säästöjä.

Hallituskauden strategisten tavoitteiden saavuttamiseksi käynnistetään muutosohjelma. Strategisia tavoitteita ovat terveys ja hyvinvointi, työllisyys, kilpailukyky ja kasvu, koulutus ja osaaminen, biotalous ja puhtaat teknologiat sekä toimintatapojen muuttaminen esimerkiksi edistämällä digitaalisuutta ja purkamalla turhaa sääntelyä ja byrokratiaa. Kärkihankkeisiin ja korjausvelan vähentämiseen kohdistetaan kertaluonteisesti 1,6 mrd. euroa, joka jaksotetaan kolmelle vuodelle päättyen vuoteen 2018. Sosiaali- ja terveysministeriön pääluokan osuus tästä on 134 milj. euroa.

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan kehukset sekä arvio kehityksen ulkopuolisista menoista vuosina 2015–2019, milj. euroa. Vuodet 2016-2019 vuoden 2016 hintatasossa:

	TA/Kehys	Arvio kehityksen ulkopuolisista menoista	Yhteensä
2015 TA	8 543	4 176	12 719
2016 TAE	8 395	4 688	13 083
2017	7 970	5 413	13 383
2018	7 952	5 372	13 324
2019	7 922	5 236	13 158

Määrärahakehys toiminnoittain

	Milj. euroa				Muutos %
	2016	2017	2018	2019	2016-19
Hallinto	93,6	92,1	90,0	89,3	-4,6 %
Valvonta	64,8	62,9	62,5	62,3	-3,9 %
Tutkimus- ja kehittäminen	84,3	77,3	76,1	76,3	-9,5 %
Kärkihankkeet	25,0	57,5	51,5	0,0	-100,0 %
YHTEENSÄ	267,7	289,8	280,1	227,9	-14,4 %

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalan määrärahatasoon vaikuttavat hallitusohjelman toteutuksen lisäksi suhdanneluonteiset tekijät, kuten mm. työttömyysasteen muutokseen sekä väestön rakenteeseen liittyvät tekijät. Kehyspäätöksessä määrärahataso on kehyskauden alussa n. 13,0 ja v. 2019 n. 13,2 mrd. euroa.

Takuueläkettä korotetaan n. 23 eurolla kuukaudessa, minkä kustannusvaikutus on n. 30 milj. euroa. Lisäksi yleisen asumistuen perusteiden tarkistus v. 2016 vähentää määrärahatarvetta yleisessä asumistuessa kehyskaudella 33 milj. euroa.

KEL- ja KHI-sidonnaisten etuuksien indeksitarkistus jäädytetään v. 2016 ja tehdään maltillisen palkkatarkistuksen mukaisena vuonna 2017—2019. Lapsilisien indeksisidonnaisuus poistetaan.

Sairausvakuutuskorvauksiin kohdistetaan säästöjä alentamalla matkakorvauksia, lääkäri- ja hammaslääkäripalkkiokorvauksia sekä harkinnanvaraisen kuntoutuksen menoja. Näillä toimenpiteillä saavutetaan julkiseen talouteen n. 124 milj. euron säästö, josta valtionosuus on n. 55 milj. euroa. Lääkekorvauksiin kohdistetaan vuodesta 2016 lähtien 50 milj. euron ja vuodesta 2017 lukien 150 milj. euron lisäsäästö, josta valtion osuus on v. 2016 n. 22,5 milj. euroa ja v. 2017 n. 67 milj. euroa.

Ruokavaliokorvaus lakkautetaan v. 2016, minkä säästövaikutus on 10 milj. euroa.

Ansiosidonnaista työttömyysturvaa uudistetaan vuoden 2017 alusta alkaen siten, että säästö julkiseen talouteen on 200 milj. euroa, kun muutokset ovat täysimääräisesti voimassa. Vastaavasti vuorottelupaajärjestelmää uudistetaan siten, että säästö julkiseen talouteen on 50 milj. euroa. Valtion kustannusten arvioidaan pienenevän n. 21 milj. euroa.

Aiemman kehyspäätöksen mukaisesti perustoimeentulotuen laskenta ja maksatus siirretään kunnilta Kansaneläkelaitokselle vuoden 2017 alusta alkaen. Uudistuksen myötä perustoimeentulotuen menot budjetoidaan täysimääräisesti valtion talousarvioon. Kuntien rahoitusosuus (50 %) huomioidaan vähentämällä perustoimeentulotuen osuus kuntien valtionosuuksista. Toimeentulotuen alikäytön arvioidusta vähenemisestä johtuen kokonaismenojen arvioidaan nousevan vajaalla 90 milj. eurolla siirron yhteydessä. Määrärahan tasoon vaikuttaa myös asumistukijärjestelmien yhdistämisestä johtuva toimeentulotukimenojen kasvu. Menojen arvioidaan olevan 810 milj. euroa v. 2017 ja laskevan 804 milj. euroon kehyskauden lopulla.

Veteraanien vanhuudenhuollon palveluiden turvaamiseksi rintamaveteraanien kuntoutusmäärärahan taso on määritelty siten, että vuosittain kuntoutukseen käytettävissä olevan määrärahan taso kuntoutukseen oikeutettua veteraania kohden nousee vuodessa kehyskaudella n. 50 eurolla. Lisäksi julkisen talouden suunnitelmassa on huomioitu sotainvalidien haitta-asterajan lasku 15 prosentista 10 prosenttiin 1.3.2017 lähtien, jonka kustannusvaikutus on 5,2 milj. euroa kehyskauden alussa ja 4,2 milj. euroa kehyskauden lopussa.

Valtion korvaukseen terveydenhuollon yksiköille erikoissairaanhoidon mukaiseen tutkimustoimintaan varataan 15 milj. euroa vuodessa, jossa on huomioitu vähennyksenä 5 milj. euron tasomuutos. Valtion korvaukset terveydenhuollon yksiköille lääkäri- ja hammaslääkärikoulutuksesta aiheutuviin kustannuksiin ovat v. 2017 n. 100 milj. euroa ja vuodesta 2018 alkaen 101,7 milj. euroa. Oikeuspsykiatriin tutkimuksiin varattu määräraha on 15,2 milj. euroa vuodessa.

Turvakotitoiminnan menoihin varattu valtion rahoitus kasvaa kehyskaudella aiempien kehyspäätösten mukaisesti n. 13,5 milj. eurosta 17,5 milj. euroon. Määrärahaa korotetaan turvakotipaikkojen määrän lisäämiseksi kohti Euroopan neuvoston mukaisen suosituksen tasoa.

Maatalousyrittäjien lomituksessa on huomioitu yhteensä 20 milj. euron säästö.

Sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalalle kohdennetun sektoritutkimussäästön vaikutus on vuodesta 2017 lukien 30 milj. euroa. Säästö kohdentuu tutkimus- ja kehittämislaitoksille, hankkeisiin sekä tutkimuksen ja koulutuksen erityisvaltionosuuksiin. Sote-uudistuksen jatkovalmisteluun osoitetaan 600 000 euroa vuosina 2016—2017.

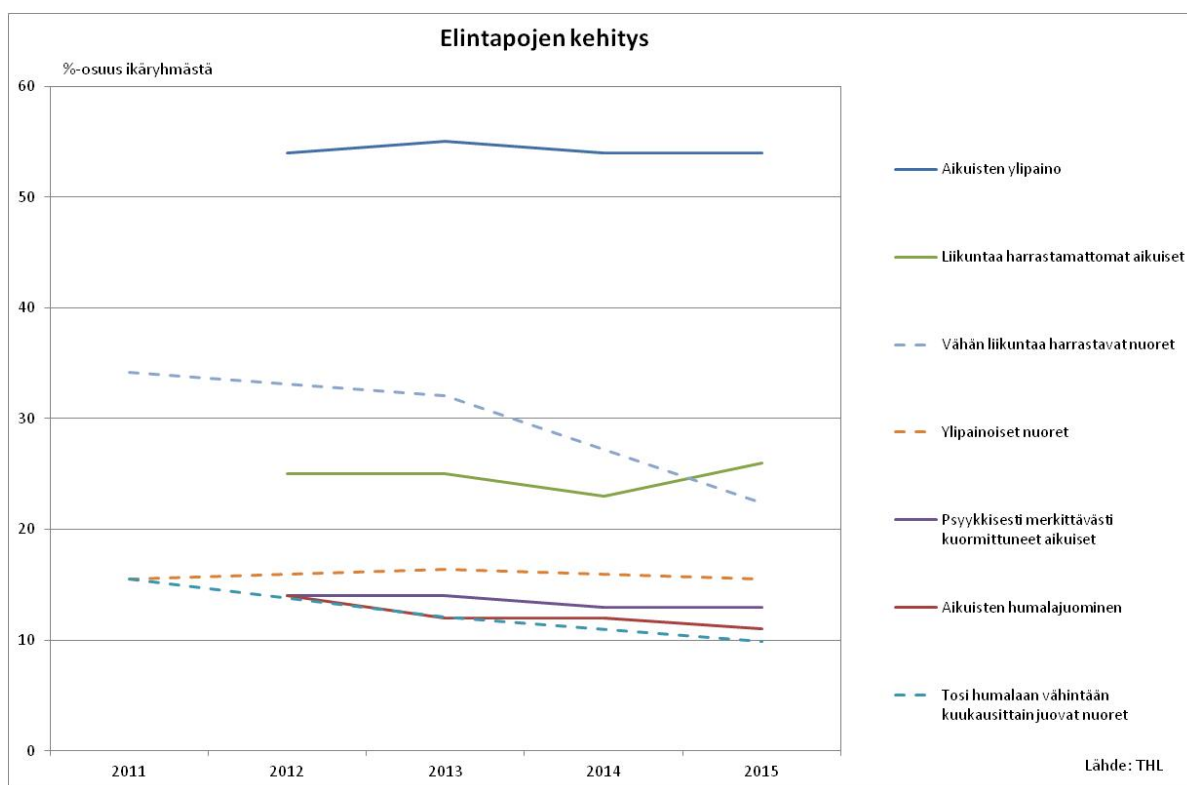
Hallituksen hyvinvointi ja terveys -kärkihankkeiden toteuttamiseen osoitetaan 23,5 milj. euroa vuodelle 2016. Kärkihankkeet sisältävät muun muassa palveluseteli- ja perustulokeikeilut sekä asumisperusteisen sosiaaliturvan kohdentumisen arvioinnin. Lisäksi sosiaali- ja terveydenhuollon nuorten palvelujen toimintaprosessien uudistamiseen nuorisotakuun mukaisesti osoitetaan 1,5 milj. euroa v. 2016.

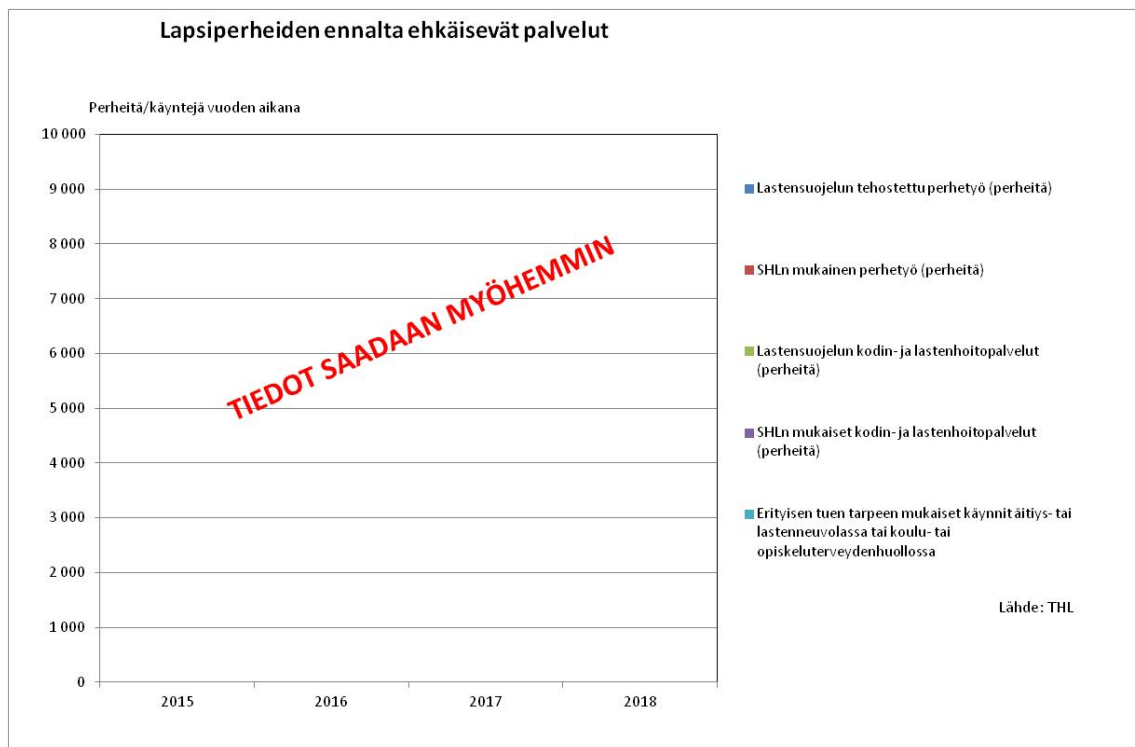
Hyvinvointi ja terveys kärkihankkeet, milj. euroa	2016	2017	2018	YHT
Palvelut asiakaslähtöisiksi: tavoitteena asiakaslähtöiset, omatoimisuutta tukevat toimintaprosessit sosiaali- ja terveydenhuollossa ja tarkoituksemukainen sosiaaliturva	3,5	17,0	16,5	37,0
Edistetään terveyttä ja hyvinvointia sekä vähennetään eriarvoisuutta: tavoitteena lisätä terveitä elämäntapoja, kuten liikuntaa, ja vahvistetaan mielenterveyttä jokaisen suomalaisen arjessa sekä loivennetaan hyvinvointi- ja terveyseroja	1,5	3,5	3,0	8,0
Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma: tavoitteena nykyistä lapsi- ja perhelähtöisemmät, ennaltaehkäisevät ja vaikuttavat palvelut	7,0	17,0	16,0	40,0
Kehitetään ikäihmisten hoitoa ja vahvistetaan kaiken ikäisten omaishoitoa: tavoitteena iäkkäille sekä omais- ja perhehoitajille nykyistä yhdenvertaisemmat, paremmin koordinoitut ja kustannuksia alentavat palvelut	9,5	11,5	9,0	30,0
Osatyökykyisille väyliä työhön: tavoitteena lisätä merkittävästi osatyökykyisten työssä pysymistä ja työllistymistä avoimille työmarkkinoille.	2,0	7,0	6,0	15,0
Yhteensä	23,5	56,0	50,5	130,0

Liite 1 Hallituskauden tavoitteiden indikaattorit

Strategisen tavoitteen hyvinvointi ja terveys osalta indikaattorit ovat:

1. Elintapojen kehitys
2. Lapsiperheiden ennalta ehkäisevät palvelut
3. Ikääntyneiden palvelurakenne
4. Sosiaali- ja terveydenhuollon käyttökustannukset
5. Sosiaali- ja terveystalouden odotusajat
6. Osatyökykyisten tukeminen työmarkkinoille.

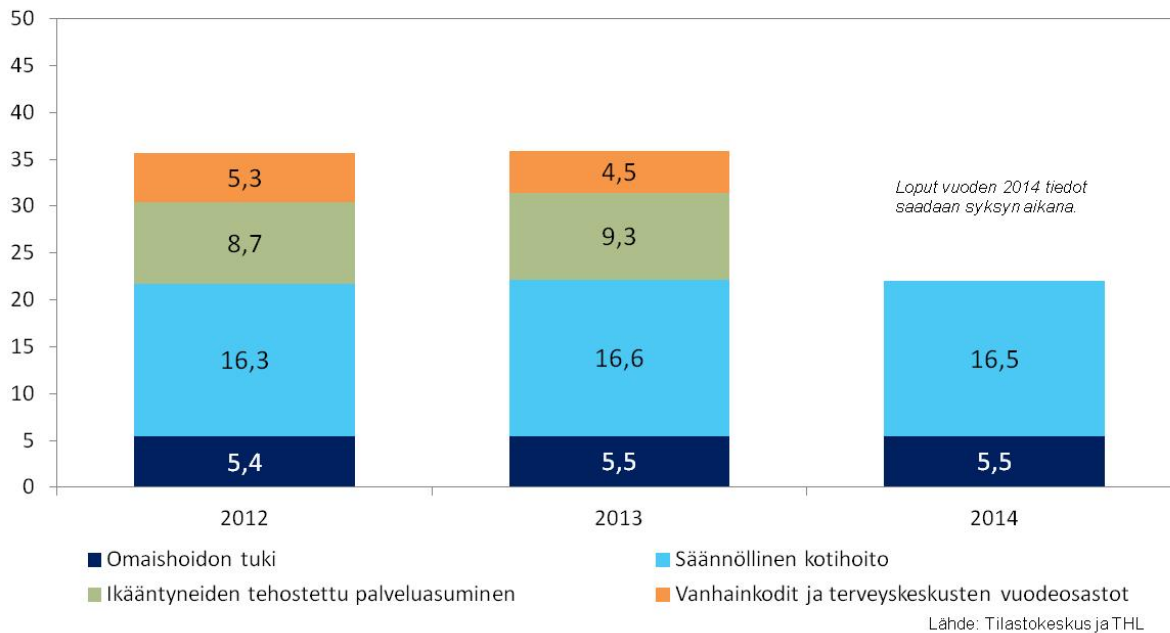

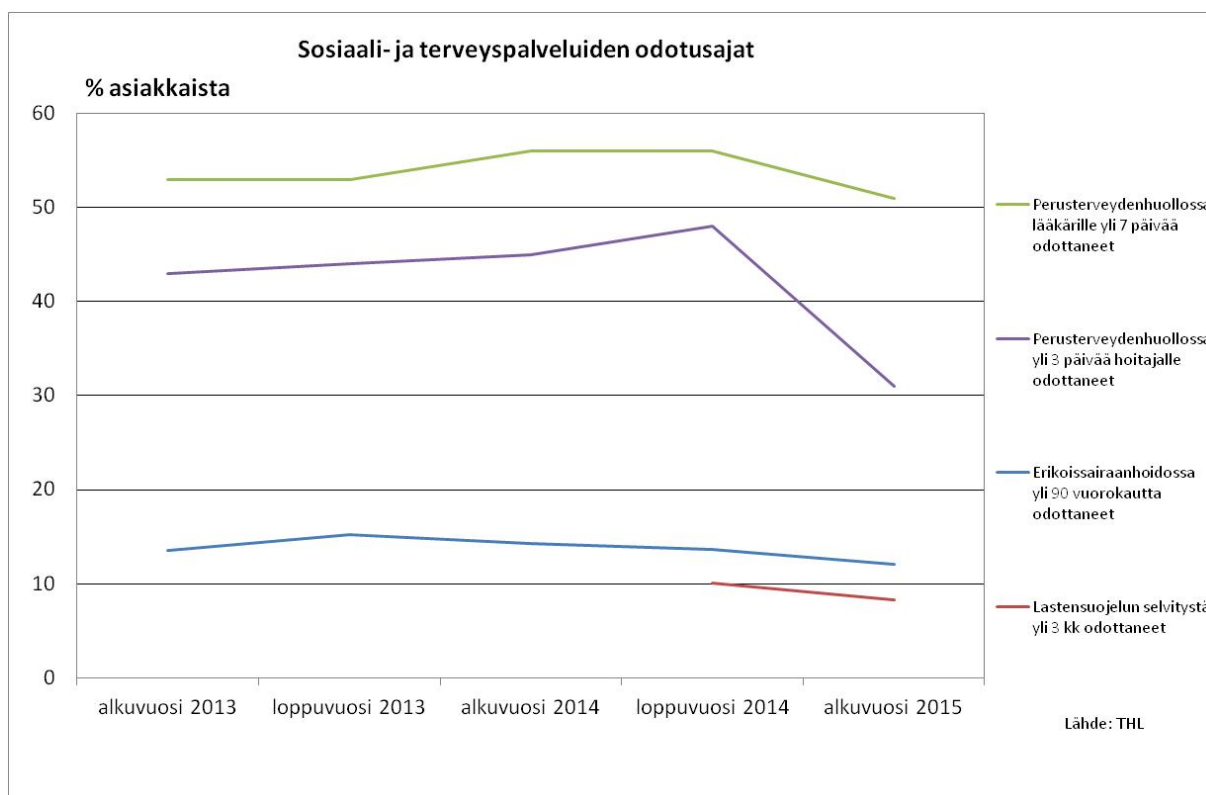
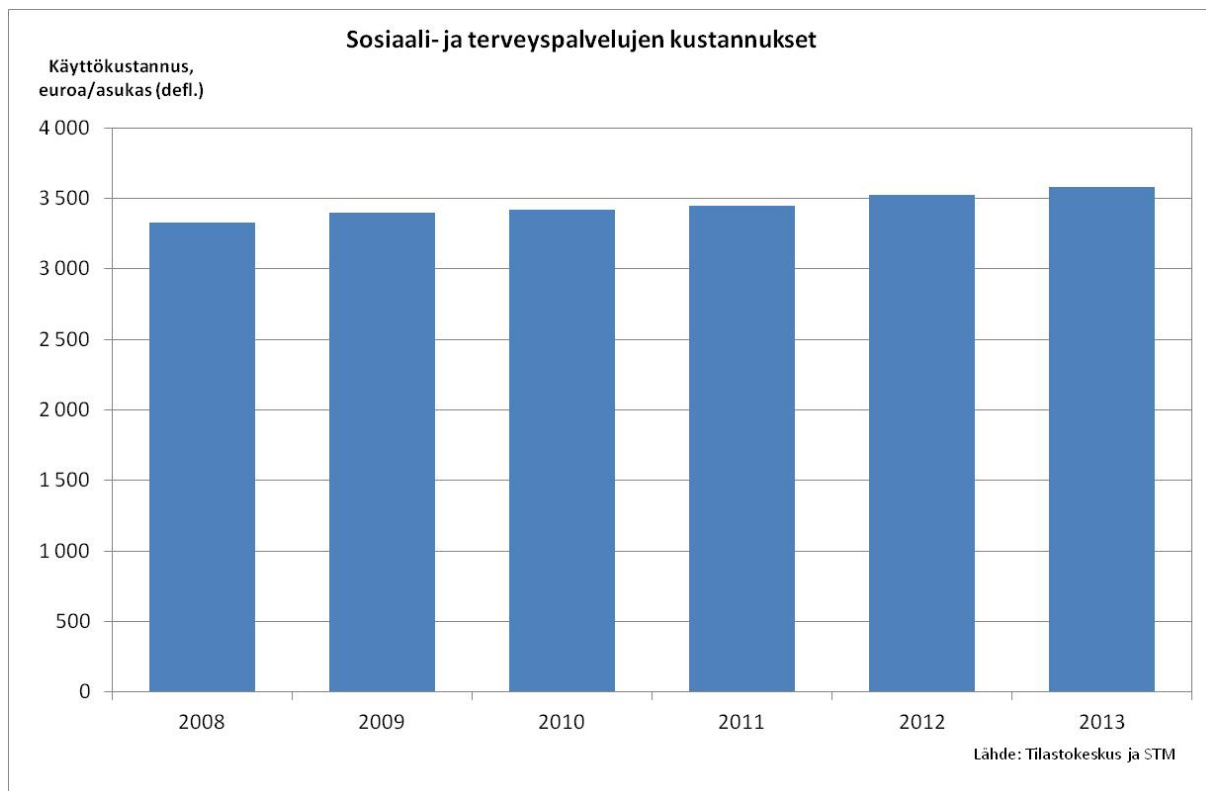

- Huom. Ensimmäiset tiedot saadaan vuodelta 2015.

Ikääntyneiden palvelujen rakenne

% 80 v. täyttäneistä

Osatyökykyisten tukeminen työmarkkinoille

